

ศรี แม้มีการพยายามเปลี่ยนแปลงของกษัตริย์ที่
กล่าวมาแล้ว รวมทั้งในคือเป็นแบบบาป่วน
ที่ยังไม่มีลักษณะที่ชัดเจนของประติมากรรมที่
บ้านโพนบก ลักษณะเหล่านี้มีอยู่เฉพาะแต่ใน
ศิลปะแบบก่อนเมืองพระนครเท่านั้น ประติมา
กรรมที่บ้านโพนบกซ่อนห่ออยู่ในแบบศิลปะของ
ศรีวิชัยของพุทธศตวรรษที่ ๑๔

สำหรับการศึกษาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะ
ใช้วิธีวิชันแบบพหุฐานผลประ และเปรียบเทียบ
เทียบเคียงกันหาลักษณะโดยเฉพาะและชัดเจน
จากประติมากรรม ณ บ้านโพนบกก่อน และ
ต่อจากนั้นจึงจะเปรียบเทียบลักษณะเหล่านี้
กับรายละเอียดชิ้นส่วนที่สืบทอดกันมาของ
แบบช้างกัน ความจริงการใช้วิธีนี้คือการ
ใช้วิธีซึ่งท่านฟิลิปป์ สลกรีน (Philip
Slater) และบรรดาศาสตราจารย์ของท่าน ได้คิด
กันและใช้กันอย่างกว้างขวางแล้ว ทั้งที่ พ.ศ.
๒๔๙๐ เพื่อพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการ
กำหนดอายุเวลาของศิลปะ และศิลปะ
ต่าง ๆ ในภาคเอเชียอาคเนย์ที่ได้รับอิทธิพล
มาจากศิลปะอินเดีย เมื่อหลักฐานจากศิลา
จารึกมีหลักฐานหรือไม่ชัดเจนพอ

เนื่องจากไม่มีทั้งเครื่องมือประติมา และ
เครื่องมือช่าง รายละเอียดที่จะให้ช่วยใน
การแก้ปัญหาจึงต้องหันหาจากนิตยสาร

สร้างและการสลักพระพุทธรูปจากหิน รูป
ช้างของแท้ สำหรับท่าทางของมีอิน
เป็นท่าที่กระทำอยู่เป็นประจำ สร้างขึ้นตาม
กฎที่แน่นอน และคงจะไม่แตกต่างจากอายุ
เวลาได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ เพราะเหตุว่ามี
ปรากฏอยู่ในทุกศิลปะที่ได้รับอิทธิพลมาจาก
ศิลปะอินเดียของศิลปะวิชันจากการแห่งศิลปะ
ของตน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมา
กหรือวิวัฒนาการที่เห็นได้เด่นชัด นอก
จากนี้ข้าพเจ้าก็จะพยายามศึกษาความขึ้นชนส่วน
ตัวที่หลุดออกไป ไม่ใช้การตัดสินที่ขึ้น
บนหลักฐานเพียงส่วนเดียว เพราะวิธีนี้เป็นวิธี
ที่ใช้ความรู้ซึ่งนักศึกษาศิลปะของตนเองมากเกินไป
หรืออาศัยส่วนที่เกี่ยวเนื่องกับบุคคลหรือเวลา
ของศิลปะเพียงบางส่วนเกินไปด้วย เป็นกัน
ว่าการให้แสงสว่างโดยวิธีหนึ่ง คืออาจทำให้
ศิลปะของประติมากรรมเปลี่ยนแปลงไปได้
การใช้ลักษณะของความขึ้นชน ส่วนคนหรือ
ส่วนเดียวเท่านั้น ไม่อาจให้ความรู้เกี่ยวกับกำหนด
อายุเวลาของประติมากรรมได้ยกเว้นเฉพาะ
บางกรณีซึ่งหาได้ยากอย่างยิ่ง เมื่อส่วนที่
ภาพได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของแบบศิลปะ
ไป (เช่น ลักษณะการขึ้น ของศิลปะของ
แบบบาปวน)

ลักษณะโหล่น้ำ

ในหน้าของประตูนิมากรรมที่บ้านไม้ทอน
ก่อนสร้างยาว มีพื้นลาดทิว้านละสูง ขมิบ
และเห็นคัน ชุมกัณฑ์ธรรมี่ส่วนล่างและช่อง
ชุมกษาศาณกลาง ทั้งหล่นไม่ได้ลง
ถึงเรือชาติใด ๆ แล ส่วนริมกันซึ่งเค้น
โหล่นกัณฑ์สูง และทางในหมู่ไม้สูงมาก ก็
ไม่ได้บอกถึงเรือชาติเช่นเดียวกัน ต่อมาเป็น
การแปล่าประ โยชน์ที่จะกันหาเรือชาติใด ๆ
ในโหล่นบ้านบ่อน อกหินโหล่นปลอบบายน
ข้างละมั่งมีประตูกัณฑ์ประตูนิมากรรม เพื่อความ
รวมการอุทิศสำหรับเทพเจ้า จะมีลักษณะ
ไปบ้างก็เฉพาะแต่ความงามและห้องอื่นเท่า
นั้น แต่ช่องไม้ก็ยาวเรียงกับชุมกัณฑ์ชุมกษ
ขหนึ่งโหล่นเฉพาะ ลักษณะโหล่นน้ำ ณ ที่นี้จึง
สร้างขึ้นตามชุมกัณฑ์อย่างเจ็ดบริเวณและ
ช่องละเรือค่อน ชุมกัณฑ์ให้ขึ้นไปว่า
ความจริงช่างได้กระทำขึ้นอย่างกว้าง ๆ เท่า
นั้น ในโหล่นน้ำก็กล่าว รายละเอียดของ
ให้ใช้สำหรับทำการกำหนดอายุเวลา ก็คือ วิม
มีปากและหนวค น้อยคนและใบหู

วิมมีปากของประตูนิมากรรมที่บ้านไม้ทอน
จากเป็นรูปร่างอย่างละเรือค่อน ทำเป็น
รอบอย่างระมัดระวัง และปริมาตรของวิม
มีปากเองก็มีลักษณะเหมือนจริง และสร้าง

อย่างเรียบ ๆ วิมมีปากและฐานเล็กน้อยทำให้
ในหน้ามีลักษณะอ่อนหวาน และช่องเล็ก
น้อย วิมมีปากและอยู่ต่ำจากส่วนล่างของ
ชุมกัณฑ์ใช้ และมีหนวคเล็ก ๆ เป็นเครื่อง
ประดับอยู่ข้างบน ปลานพาคก็ใช้ขึ้นเล็ก
น้อย ตรงกลางมีช่องระหว่างชุมกัณฑ์และวิมมีปาก
แบ่งแยกหนวคออกจากกัน ลักษณะเช่นนี้มี
อยู่หน้าในประตูนิมากรรมรอบหรือที่ใต้รับอิทธิ
พจนานจากทิศปรหม วิมมีปากสูงและใหญ่
กว่าในคิปปะของแบบเมืองพระนคร ตัวหนวค
นั้น จึงมีลักษณะและเชิงแนวค้ำก็ไม่หนาจนเกิน
ไป โค้งอย่างแล้วว่า ทางนั้นกว้างกว่าสูง
และกัณฑ์ขึ้นอย่างง่าย ๆ ของทางด้านข้าง
การนี้ก็ไม่ขึ้นออกมาจากหลัก เมื่อมองทาง
ด้านหน้า ธรณีที่แบ่งครึ่งตรงกลางทางยาว
เป็นเส้นโค้ง ๒ เส้นอย่างเบา ๆ และเป็น
แบบที่ทำขึ้นอย่างกว้าง ๆ ลักษณะคือแบบ
บาปวน นอกจากนั้นก็ไม่มีช่องหรือช่องแคว
เลย ไม่ว่าทั้งบนบานหรือบนบาน

เนื่องจากส่วนกลางของหน้าบานและ
ฉีกหักง่ายได้สร้างชุมกัณฑ์ไป เราจึงจะวิจัย
เฉพาะลักษณะของหน้าบานการว่า ทางด้านนี้
เราจะเห็นว่าผ่านภาพไม้ค้ำหรือค้ำคล้ายกับว่า
ประตูนิมากรรมคำนี้ของอุเบียงต่าง แต่ลักษณะ
เช่นนี้ก็ยังมีลักษณะเหมือนจริง และสร้าง

1

2

3

4

5

6

๑. ใบหน้าของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)

๑. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)
๒. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)
๓. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)
๔. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)
๕. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)
๖. คือปากของสัตว์ประหลาด (หน้าของสัตว์ประหลาดที่มีลักษณะคล้ายคน)

ภาพซึ่งกว้างทางด้านแบบศิลปะ สำหรับช่อง
ว่างซึ่งหมายถึงผนังทึบ ก็เป็นลักษณะโดย
เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตสังคม” ซึ่งมีอยู่
เป็นระยะเวลาหลาย และหมายถึงว่าใช้ผนังทึบ
ที่กำบังโพลีเอธิกชนิดหนึ่ง ตัวอย่างเช่น
ลักษณะเหล่านี้อาจเป็นจำนวนมาก (รูปที่ ๖)
รูปร่างของผนังกำแพงขึ้นตามธรรมชาติ
รอบนอกของผนังกำแพงขึ้นอยู่กับลักษณะที่
ต่ำ เป็นการเปลี่ยนไหวที่สร้างขึ้น ตามระดับ
สถานที่ซึ่งใช้ช่องว่างกำแพงกับการที่ผนัง
กำแพงได้มีผนังทึบบางส่วนอยู่ เราจะเห็น
โดยช่องว่างกำแพงซึ่งลักษณะทางแบบศิลปะโดย
เฉพาะ คือ ศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติของผนัง
ที่สร้างขึ้นตามธรรมชาติ (เป็นตัวอย่างของ
กำแพงที่สร้างโดยธรรมชาติ) นอกจากนี้ยัง
มีเขาใจใช้ที่กระทำให้รอบของผนังกำแพงมี
ความหนาและมีลักษณะตามปกติ ที่ว่าเป็น
ส่วนเล็กและรูปร่างเล็กน้อย ที่ว่ามีลักษณะ
อย่างนี้แต่ก็ใกล้เคียงกับลักษณะ” แม้ว่า
ในหลักทางกำแพงนี้จะจำรูปไป แต่เราก็อาจ
กล่าวได้ว่าพื้นที่ระหว่างกำแพงมีลักษณะอยู่ ที่
ซึ่งสองไม่ต่อกันหรืออาจรวมกันเพื่อที่จะบอก

แม้ว่าในรูปที่สองนี้จะจำรูปไปมาก
แต่ในรูปที่สามก็ยังคงอยู่ดี และอาจศึกษาได้
แม้ว่าในรูปนี้จะมีขอบอยู่โดยรอบ แต่ก็ยังคง

มีรูปร่างเหมือนธรรมชาติ และที่ด้านในรูปนั้น
ดูใหญ่โตปกติเต็มไปด้วยดิน เราอาจจะ
สังเกตเห็นได้เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบตาม
แบบศิลปะจาก รูปร่างอย่างง่าย ๆ แต่ลักษณะ
ของจริงของผนังด้านในของโบสถ์ (พร้อมกับการ
มีรอยบุ๋มของกระดูกซึ่งค่อนข้างหาได้ยาก)
และการทำขอบในช่องว่างให้เห็นอย่างง่าย ๆ
(ซึ่งในขณะนั้น มักจะไม่ปรากฏอยู่ หรือ
มีลักษณะที่ต่ำกว่า ๆ อย่างง่าย ๆ)

พระพุทธรูปและพระพุทธรูป

พระพุทธรูปเป็นลักษณะอยู่เหนือศีรษะ
(รูปพระพุทธรูป) ช่องว่างใหญ่ เบื้องหลังมีลักษณะ
และลักษณะอย่างอื่นอย่างอื่นที่มีลักษณะ เพื่อ
จากแผนที่ที่ หรือเห็นพระพุทธรูปเหล่านี้ดูจะไม่
ได้แสดงว่าลักษณะโดย พระพุทธรูปนั้นจะ
มีอยู่บ่อย ๆ สำหรับประติมากรรมที่สร้าง
ด้วยหินและดินเหนียวซึ่งมีขนาดเล็กกว่า (รูป
ที่ ๕, ๖, ๗) แต่สำหรับประติมากรรมจาก
หินทรายก็ เห็นที่คิดว่าดี อาจเป็นพระพุทธรูป
ที่เห็นอยู่ในรูปนี้ คือ เนื่องมาจาก
เปลี่ยนแปลงของผิวพื้นหน้าของหินทรายก็ได้

อย่างไรก็ตามเราอาจสามารถสังเกตเห็น
ได้จากบางส่วนบนพระพุทธรูปที่พระพุทธรูป
บางรูป (ด้านข้างพระพุทธรูป) ว่ามีลักษณะอย่าง

ตบธิดาคือเป็นธิดาเมืองและอยู่ต่างเท่า ๆ กัน
 สันดานเป็นร่องรอยที่ฝังลงเหนืออยู่ของธิดา
 นิกายก็ได้ (รูปที่ ๑๑) ธิดาเหล่านี้มักแสดง
 ถึงสันดานที่รัก แม้ไว้ในเรื่องนารายณ์ก็ยัง
 ให้เป็นแม่เพื่อทศกฐฎได้ก็จริง” แต่ก็มี
 ลักษณะพิเศษอีกหลายประการสำหรับการแสดง
 ของประติมากรรมรูปนี้ คือ ไม่มีใครมองเห็นอยู่
 ระหว่างหมอนและพนักพิง และที่ขลุ่ยพนักพิง
 ราวเป็นผืนหมอน และทศกฐฎเป็นผืนหมอน
 หน้าใบหูเล็กน้อย ขลุ่ยขลุ่ยของเป็นรูปทรง
 กระบอกสูงใหญ่ นานออกทางเบื้องล่างอีก
 น้อย แสดงการประกอบตัวของทศกฐฎที่วิจิตร
 ไปแล้วคือเส้นหมอนที่ประกอบขึ้นเป็นผืนหมอน
 พนักพิงของโศภนธรรม ๗ ชิ้นซ้อนกันอยู่อย่างได้
 ระเบียบ วงกลมของชิ้นประกอบด้วยเส้นหมอน
 ถัดที่ซ้อนกันเป็นวง”^{๑๑} วงเหล่านี้มีขนาด
 เท่ากันและมีลักษณะคล้ายคลึงกัน มีขนาด
 ที่ต่างข้างเล็ก มีขนาดกลมอยู่ภายในซึ่งธิดา
 พยายามจะไขว่คว้าหรืออุกแกว่งวนไปใหญ่ก็ได้ ไม่
 ไขว่คว้าก็ได้มีความหมายหลายอย่างที่พูดได้ แม้ใน
 โศภนธรรม ธิดาเป็นแม่เพื่อทศกฐฎอย่าง
 ทั่ว ๆ เท่ากัน (รูปที่ ๑๑) ไม่ไขว่คว้าหรือ
 ไขว่คว้าได้ ปรากฏมีอยู่ไม่น้อยแต่ประติมากรรมโศภ
 นธรรมไป และในชั้นต้นก็ดูเหมือนจะเป็นอิสระ
 ไม่เกี่ยวข้องกับทศกฐฎของประติมากรรม
 แม่ธิดาใด ฉะนั้นคาสที่ส่วนสำคัญของธิดา

มรดกของประติมากรรมที่บ้าน โศภนธรรมได้มี
 หมายไป เป็นการดูหาข้อเท็จจริงที่เราไม่อาจ
 กล่าวได้อย่างแน่ชัดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ที่
 เสนอให้ประติมากรรมเหล่านี้ และถ้าหาก
 นี้ของเรายังไม่สามารถกล่าว ได้อย่างแน่ชัด
 ว่าประติมากรรมรูปนี้หมายถึงผู้ใดก็ตาม อย่าง
 ไรก็ดี ทั้งรูปร่างและองค์ประกอบก็มีคุณ
 ลักษณะเพียงพอที่จะทำให้เราสามารถกำหนด
 ธาตุสาระของประติมากรรมรูปนี้ได้

รูปร่างของธิดา

เท่าที่เราได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เกี่ยวกับ
 ลักษณะของธิดาแม่เพื่อรูปร่างของธิดา
 ที่ธิดาซอซอไปเป็นพิเศษ (รูปที่ ๔) ลักษณะ
 นี้ ธิดาทำให้เราคาดคะเนได้ว่า ได้เข้าเฝ้า
 แล้ว

การเปรียบเทียบกับทศกฐฎ

คือการเปรียบเทียบกับลักษณะของ
 ลักษณะของประติมากรรมที่บ้าน โศภนธรรมกับประ
 ตีมากรรมของแบบต่าง ๆ ที่เราได้กล่าวถึง
 ที่ ๑๑ ดังต่อไปนี้ตามทศกฐฎที่ ๑๑
 การเปรียบเทียบนี้ธิดาทำให้ได้แก่ทศกฐฎ
 ของประติมากรรมที่บ้าน โศภนธรรมได้ อย่างใดก็ดี
 เราจำต้องยอมรับว่า การเปรียบเทียบนี้

๒. ตาตรวจวินิจฉัย

๑. ตาตรวจวินิจฉัยโรคตา (โรคตาที่ตรวจพบโรคตา)
๒. ตาตรวจวินิจฉัยโรคตา (โรคตาที่ตรวจพบโรคตา)
๓. ตาตรวจวินิจฉัยโรคตา (โรคตาที่ตรวจพบโรคตา)
๔. ตาตรวจวินิจฉัยโรคตา (โรคตาที่ตรวจพบโรคตา)
๕. ตาตรวจวินิจฉัยโรคตา (โรคตาที่ตรวจพบโรคตา)

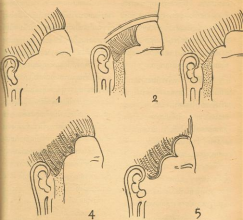
กระทำให้แตกต่างจากแบบศิลปะที่แสดงถึงลักษณะพิเศษที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด และมีอยู่ยกเว้นนั้น การกระทำที่กล่าวได้หนึ่งซึ่งกล่าวการเปรียบเทียบกับแบบศิลปะ ซึ่งตัวทำนองถึงแก่พิจารณาแตกต่างกันในทางเพศ (เช่น มีหรือไม่มีหนวดและเครา) และทางด้านอิทธิพลรูปภาพ (เช่น ส่วนหมวกทรงกระบอกแบบชฎาของกษัตริย์) นิกายที่ ๓ อยู่เหนือหน้าผาก) แล้ว ก็อาจทำให้ทราบได้ว่า ประติมากรรมรูปนี้หมายถึงใครเท่านั้น

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น การเปรียบเทียบนี้ไม่จำเป็นต้องกระทำกับประติมากรรมของทุกแบบ และเราจะยึดถือซึ่งเฉพาะแค่แบบที่มีลักษณะเด่นชัดเฉพาะที่สุดสำหรับเรื่องราวของพระเจ้าเท่านั้น

สำหรับศิลปะของแบบสมัยก่อนเมืองพระนคร เราจะพิจารณาเฉพาะแต่คือแบบปราชญ์อินเดีย** ซึ่งเป็นศิลปะแบบสุดท้าย (๖) ในศิลปะแบบไพรกเมง เป็นแบบศิลปะที่มีลักษณะที่เด่นชัด แต่ที่อาจแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดจาก (ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๓) เราจะใช้รูปพระพิฆเนศวรจากปราชญ์อินเดีย รวมทั้งรูปพระโพธิสัตว์อโศกเมศวร ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากศิลปะแบบใดบ้างอยู่ในพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ๓ เมืองศิลปะ

เมืองศิลปะ (รูปที่ ๗) เป็นตัวอย่าง นอกจากนั้นก็ยังมีแบบกำแพงพระ (ราวปลายครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ไปจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔) โดยมีรูปพระพิฆเนศวรอันหนึ่งจากปราชญ์ตะวันตก รูปพระโพธิสัตว์ศรีวิชัยและโคธะอัมฤตย์ ซึ่งไม่ทราบที่มาและบ้างอยู่ในพิพิธภัณฑ์ของกรมศิลปากร (รูปที่ ๘) และรูปพระนารายณ์ใต้สิงห์ที่รูปอรังกร (รูปที่ ๙) รูปสัตว์และของวางขึ้นกับศิลปะแบบกุ่มกุ่ม แม้ว่าจะมาจากรูปอรังกรก็ตาม***

สำหรับศิลปะสมัยเมืองพระนคร ที่มีศิลปะแบบพระโค (พ.ศ. ๑๔๒๕-๑๔๕๐) คือเครื่องเทศทางศาสนาของแบบที่กล่าวพระแบบชฎาของ สำหรับศิลปะแบบพระโค และแบบรูป (ราว พ.ศ. ๑๔๖๕-๑๕๐๐) และต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖) เราที่จะใช้รูปพระศรีวิชัยและโคธะอัมฤตย์ จากศิลปะสมัยเมือง (รูปที่ ๑๐) แม้จะพิจารณาแบบรูปนี้จะเป็นแบบที่ของแบบที่เขียนไม่ขึ้น แต่ก็ไม่อาจอยู่ในสมัยนี้ที่กล่าวได้ว่า ศิลปะแบบบ้านฉางศรี (ราว พ.ศ. ๑๕๑๐-๑๕๔๐) มีรูปพระโพธิสัตว์อโศกเมศวรจากทวารวดี (รูปที่ ๑๐) และเครื่องเทศทางศาสนาสมัยสุโขทัย ไทหนักจากปราชญ์อินเดีย สำหรับศิลปะ

๔. ภาพถ่ายในชุดของคณะ

๑. คือภาพถ่ายแบบประสาธน์ในชุด (ภาพถ่ายที่มีหัวโขนนี้คือภาพถ่ายที่ผู้เขียนได้ทำขึ้นเมื่อเป็นนางเอก)
๒. คือภาพถ่ายแบบพระโค (คือภาพถ่ายที่พระนางประสาธน์พระโค)
๓. คือภาพถ่ายแบบพระนาง (คือภาพถ่ายที่พระนางประสาธน์พระนาง)
๔. คือภาพถ่ายแบบในภาพนี้ (คือภาพถ่ายที่พระนางประสาธน์พระนาง)
๕. คือภาพถ่ายแบบนางงาม (คือภาพถ่ายที่พระนางประสาธน์พระนาง)

แบบบาปวน (เครื่องจักรทอของทอศกการวช
ที่ ๑๖ และต้นทอศกการวชที่ ๑๗) คือรูป
พระนารายณ์บรรทมสินธุ์ อันเป็นประติมา
กรรมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ จากปราสาทขอมเมือง
ละโว้ (รูปที่ ๑๒) และเครื่องทอผ้า
ที่พบที่ปราสาทขอมเมืองละโว้

เราได้ศึกษารูปแบบของเครื่องทอ
จากภาพเขียนโบราณของอินเดียที่
สร้างขึ้นอย่างได้สัดส่วน มีช่องระหว่างขลุ่ย
และวงรีปาก และวงรีปากข้างที่ขลุ่ย
ทอผ้าบางชนิด ไม่มีโครง มีส่วนที่เป็น
โครงทอ (อันเป็นลักษณะของรูปทอที่ไม่
ใช่ทอแบบของชาวอินเดียอย่างอื่น) มี
ลักษณะที่คล้ายคลึงกับเครื่องทอ
ที่พบที่ปราสาทขอมเมืองละโว้ (รูปที่ ๑๒) และ
เครื่องทอที่พบที่ปราสาทขอมเมืองละโว้
มีรูปทออย่างง่าย ๆ แต่ลักษณะการทอ

ลักษณะที่คล้ายคลึงกันอาจมองเห็นได้
ในศิลปแบบปราสาทขอม (รูปที่ ๑) ซึ่ง
ปรากฏว่า มีโครง และในศิลปแบบทอ
พระ (รูปที่ ๑) ซึ่งความคล้ายคลึงกันอย่าง
มากจะเห็นได้ว่าในรูปทอของรูปพระนารายณ์
ได้เห็นที่รูปทอคล้ายกับในรูปทอของประติมา
กรรม ที่ปราสาทขอมเมืองละโว้ มีอยู่อย่างเห็นได้ชัด
ทุกวันนี้

ในศิลปแบบพระโค ในรูปทอ
ประติมากรรมที่เปลี่ยนแปลงไปมาก คือในรูป
จีนจนเกือบเป็นรูปที่ผิดเพี้ยน และรูปทอที่ไม่
ทอทอแบบอื่นที่ไป ร่องระหว่างขลุ่ยและ
วงรีปากที่ทอไปคล้าย พระนารายณ์
จีน มีโครงที่ทอแล้วอยู่ต่อหน้าพระ
และด้านหลังเป็นรูปของพระนารายณ์
และด้านหลังคล้าย ๆ กัน มีส่วนที่
ทอไปคล้ายกับที่พบที่ปราสาทขอมเมือง
ละโว้ รูปทอของในรูปทอคล้ายกับ
ทอในรูปทอของในรูปทอคล้ายกับ
เป็น ๒ ส่วน ที่ส่วนด้านเป็นลักษณะ
ของพระนารายณ์ที่ทอแล้วอยู่ต่อหน้าพระ
รูป และส่วนที่ทอแล้วอยู่ด้านหลัง
จีน ที่ทออย่างง่าย ๆ และ
จีน ที่ทออย่างง่าย ๆ และส่วนที่ทอแล้วอยู่
ด้านหลังไปด้านหลัง (รูปที่ ๑๑) และในรูป
ทอที่ทอแล้วอยู่ด้านหลังเป็น ๓ ส่วน ซึ่ง
แต่ศิลปแบบพระโคก็เป็นที่พบ

ศิลปแบบพระโคที่พบเห็นมาก
เปลี่ยนแปลงอย่างง่าย ๆ ซึ่งมีรูปทอ
พระนารายณ์ แต่ส่วนที่ทอแล้วอยู่ต่อหน้าพระ
ในทางที่ทอ ส่วนที่ทอแล้วอยู่ด้านหลัง
คือในรูปทอที่ทอแล้วอยู่ด้านหลัง (รูปที่ ๑๑) และ
รูปทอที่ทอแล้วอยู่ด้านหลังเป็น ๓ ส่วน ซึ่ง
แต่ศิลปแบบพระโคก็เป็นที่พบ

ซึ่งอยู่เหนือบริเวณปีกกางเขนอยู่เท่ากับในศิลปแบบพระโกนพระกษัตริย์ต่อมา แต่ยังคงยึดตามที่ตั้งเดิมเป็นเส้นเท่านั้น เกราะยังคงมีอย่างกว้าง ๆ เช่นเดียวกับศิลปะในสมัยก่อน แต่เส้นตัวนั้นแยกออกจากกันใหม่ที่ดีวิญญูวงศ์ทรงเห็นว่าดูดีกว่าตัวที่จริง ซึ่งแสดงโดยรอบเส้นที่สอดคล้องอย่างบาง ๆ ใกล้เคียงกับหรือเกือบเป็นเส้นพระ อยู่ใกล้กับอินคา ซึ่งกลับมีเส้นคั่นในช่องว่างขนาดใหญ่ แต่ก็ยังคงมีขอบของแผ่นด้ายที่เหลือนางสาวออกไปด้วยเส้น ใบหูทั้งหมดคล้ายอย่างกว้าง ๆ ขอบด้านในของใบหูคล้ายอย่างในศิลปะทวารวดีและการแบ่งขอบด้านในของใบหูออกเป็น ๒ ส่วนกับในศิลปแบบพระโคกสันนิบาต

ใบโพธิ์ในศิลปแบบปาสาณอันแตกต่างจากลักษณะของศิลปะแบบอินเดียที่ให้เป็นอันมากจนเกินไปจนเห็น หนวดอยู่สูงขึ้นไปและมีลักษณะคล้ายใบโพธิ์ เกราะไม่ปรากฏดีดกับกลองหรืออยู่แค่เฉพาะที่กางเขนและอาจเป็นรูปฉีกก่า ภายใต้วงซึ่งค่อนข้างหนา และออกจากกันและกันด้วยเส้นเล็ก ๆ มีนัยน์ตาที่กว้างและยาวเหมือนรูเข็ม สักไม้มีเส้นตรงถึงมือซ้ายข้างใน แต่ยังคงมีขอบด้านด้ายที่คล้ายอย่างอื่น ๆ และเหลือนางสาวออกไปด้วยเส้น ใบหูคล้ายลักษณะอย่างอื่น ๆ อีก และด้านในของใบหู

ก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนใหม่ นอกจากนั้นเรายังสามารถบอกได้ว่าสำหรับประติมากรรมสมัยพุทธศาสนาใหญ่ในสมัยนี้ เกราะยังคงมีขนาดเล็ก (ซึ่งทำเป็นแผ่นเดียวกันไม่มีช่องว่างกลาง) และทำเป็น เป็นชิ้นส่วนที่หนาแน่นเพิ่มมากขึ้นภายหลัง (รูปที่ ๑๒)

จากผลการเปรียบเทียบอย่างนี้ ๆ เช่นนี้ เราจะเห็นว่าประติมากรรมที่ขุดในดินที่อุทยานอยู่ในศิลปสมัยก่อนสมัยวิญญูวงศ์พระนครเท่านั้น คืออยู่ในศิลปแบบปาสาณอันแตกต่างจากพระ และเมื่อถึงพระลักษณะที่พระนารายณ์ได้เพียงหินที่รูปสาวกที่สุกการพิจารณาพระนารายณ์จะให้ความรู้เพิ่มเติมถึงขั้นอีกให้รู้ดังนี้

สำหรับ ประติมากรรม ที่บ้าน โคนก เราได้กล่าวมาแล้วถึงองค์ประกอบและลักษณะของพระนารายณ์ ความละเอียดของพระลักษณะอันเห็นได้ชัดในพระลักษณะของพระนารายณ์ รวมทั้งเส้นโค้งซึ่งพระนารายณ์เป็น พระอยู่ พระลักษณะที่เห็นได้ชัดกับพระใบหู

ในศิลปแบบปาสาณอันแตกต่างกับศิลปะที่ปรากฏในพระนารายณ์ และพระลักษณะที่พระนารายณ์ได้เพียงเส้นที่คล้ายกับเส้นพระและเส้นที่พระนารายณ์เห็นได้ชัด (รูป

1

2

3

4

5

6

๑. ขลุ่ย

๑. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง) ไม้ขลุ่ยหัวกลอง
๒. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง)
๓. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง)
๔. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง)
๕. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง)
๖. คือไม้ขลุ่ยแบบหัวกลอง (หัวกลองคือหัวไม้ที่กลึงเป็นรูปหัวกลอง)

ตะเข็บของบรรดาประติมากรรมสันตฤทธิ
ซึ่งกันพบ ณ อำเภอประโคนชัย จังหวัด
บุรีรัมย์ ทั้งหมด ทั้งนี้พระประติมา
กรรมดังกล่าวได้รับการตีพิมพ์และพิมพ์ซ้ำ
น้อยและยังไม่ได้สำรวจทำบัญชีกันอย่าง
แน่นอน ข้าพเจ้าจะกล่าวแต่เพียงว่า
บรรดาประติมากรรมที่อำเภอประโคนชัย
หล่อขึ้นในพุทธศาสนาเถรวาทหรือแบบ
หมด และประกอบด้วยประติมากรรมสัน
ตฤทธิ (ซึ่งบางครั้งก็ผสมกับมหายาน) เป็น
จำนวนหลายร้อยรูป บางรูปก็หล่อเป็น
ประติมากรรมที่หล่อด้วยเงินบริสุทธิ์ก็
องค์ ประติมากรรมเหล่านั้นมีขนาดต่างๆ
กันตั้งแต่ราว ๑๐ เซนติเมตร ขึ้นไปจน
กระทั่งสูง ๑ เมตร ส่วนใหญ่แสดงภาพ
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระศรี
อริยเมตไตรย หรือเป็นรูปเหมือน
มนุษย์ตามธรรมเนียม แต่บางครั้งก็มี ๔ กร
ประติมากรรมทั้งหมดนี้จะอยู่ในสภาพดี
และไม่มีอะไรเสียหายเท่ากัน ขึ้นกับทำดี
อยู่หรือไม่ในศิลปแบบไพรกเมง แต่จนถึง
ที่สุดก็อาจหล่อขึ้นในปอหรือศิลปแบบกำพ
พระหรือแม้แต่ในศิลปแบบขุเอม ใน
บรรดาประติมากรรมเหล่านี้ มีอยู่ ๒ รูป
ที่มีขนาดใหญ่มากและอยู่ในลักษณะประติมา

รูปหนึ่ง แสดงภาพพระศรีอริยเมตไตรย
โพธิสัตว์ (สูง ๑ เมตร รูปที่ ๕) และพระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (สูง ๑.๗ เมตร
เมฆรูปที่ ๖) ทั้งสองรูปแสดงรูปนักบวช
หนุ่ม และมี ๔ กร มีลักษณะคล้ายกับ
ประติมากรรมที่บ้านโพนคมาก โดยเฉพาะ
รูปแรกเหตุนี้จึงสมควรกล่าวถึง ณ ที่นี้

การที่กล่าวว่า ประติมากรรมทั้งสอง
รูปอยู่ในศิลปะแบบกำพพระ ก็ไม่น่าสงสัย
เลย ทั้งนี้เพราะเนื่องมาจากลักษณะศิลปะ
ทางด้านแบบศิลป และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
ทางด้านเครื่องแต่งกายของนักบวช เกือบ
แต่งกายแบบปรีชาภูมิวิชัย ถึงแม้ว่าศิลปะ
ศิลปแบบไพรกเมง (เช่นเดียวกับในศิลป
อริยเมตไตรย) แต่เครื่องแต่งกาย
แบบปรีชา ใหม่นี้ยังน้อยที่สุด ก็เปรียบ
แปลงไปอย่างมากมาย ถึงแม้ว่าศิลปแบบ
กำพพระ

สำหรับขุเอมขุเอม แม้ว่าจะทางกัน
ขนาดและการปรากฏมีใช้มากหรือถูกแก้วอยู่
ในช่วงแรกก็จะวางทำให้ไม่ไปถึงการของ
ประติมากรรมที่บ้านโพนค แต่ก็มีส่วนสำคัญ
ที่จะกล่าวถึงเช่นเดียวกัน คือ ขุเอมนี้ไม่ได้
กลุณมาแต่ทั้งหมด แต่ยังคงปล่อยให้
ส่วนที่นำร่องมาขึ้น ซึ่งประกอบด้วยเงิน

ซึ่งก็เป็นส่วนประกอบอันหนึ่ง ทั้งนี้ หมายถึง
ความว่า ประติมากรรมเหล่านี้ไม่ได้สืบเนื่อง
ลงมาจากรูปพระพุทธรูปแบบอโศก แต่
เป็นการจัดทำพระพุทธรูปใหม่ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ
ประติมากรรมที่เรารู้จักก่อนแล้วแต่อย่าง
แต่เดิม พระพุทธรูปประติมากรรม ๒ รูปนี้
จำต้องกล่าวว่า เป็นอนุสาวรีย์วิวัฒนาการ
หรือการเปลี่ยนแปลงของชาติที่มีวามหมาย
อันสำคัญยิ่ง (เช่นรูปพระโพธิสัตว์
อาโลกิตศรที่พระนันทิยาว และพระนันทิยาว
อานนท์) ซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ในพิพิธภัณฑ์
สถานแห่งชาติ (พระนคร) ไปยังพระพุทธรูป
ที่มีวามหมายการเปลี่ยนแปลงไปโดยรอบ ไปยังก็
กับประติมากรรมใหม่ในศิลปะแบบก่อนหน้า
เนื่องพระนคร ทำอย่างนี้ทำให้เราเข้าใจ
หนึ่งซึ่งเราอาจกล่าวได้ว่าเป็นบรรดาประติมา
กรรมที่รู้จักกันก่อนแล้ว ทั้งรูปพระพุทธรูป
พระนันทิยาว (พิพิธภัณฑ์ที่เก่าแก่ กรุงปารีส)
พระพุทธรูปประติมากรรมรูปนี้ จนกระทั่ง
บัดนี้ ก็ยังอาจอธิบายได้โดยง่าย และอีกอย่าง
ก็ว่าเกิดขึ้นจากความเข้าใจผิดของช่างสลัก
ถึงกว่าการแกะสลักพระพุทธรูป ๗ พระพุทธรูป
อันว่าเหล่านี้ก็จะมีมาก่อนพระพุทธรูปประติ
มากรรมที่บ้านโศก เพราะอาจให้อธิบาย
พระพุทธรูปประติมากรรมที่บ้านโศกได้

นอกจากนี้ยังต้องเกิดขึ้นหลังจากพระ
พุทธรูปประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์อาโลกิต
ศรที่พระนันทิยาว ที่ได้มาจากอานนท์
จึงหาหลักฐานอื่นที่

การพิจารณาถึงพระพุทธรูปที่บ้านโศก
จึงว่าประติมากรรมทั้งสองรูปจากอานนท์
ประติมากรรมทั้งสองอย่างนี้ที่เรารู้จักกัน
พระพุทธรูปแบบที่พระพุทธรูป คือ พระพุทธรูป
๑๒๕๐-๑๒๗๕ นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูป
อีกว่าพระพุทธรูปที่เรารู้จักกันพระพุทธรูป
ประติมากรรมที่บ้านโศก คือ พระพุทธรูป
พุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่
๑๔ อาจพูดได้ว่าว่า ทั้งนี้ อันว่าทำ
ในพระพุทธรูปที่เรารู้จักกันพระพุทธรูป
พระพุทธรูปแบบที่พระพุทธรูปประติมากรรมทั้งสอง
พระพุทธรูปให้เรารู้จักกันพระพุทธรูป
กัน และการเปลี่ยนแปลงของพระพุทธรูปแบบ
หนึ่งไปยังอีกแบบหนึ่ง ก็ไม่จำเป็นต้องมีพระ
พุทธรูปแบบนี้ เราจึงเห็นก่อนว่าพระพุทธรูป
มิใช่พระพุทธรูป แต่เป็นพระพุทธรูป
พระพุทธรูปแบบนี้แสดงให้เห็นว่า มีความ
พันกับศิลปะวิจิตร และมีความสัมพันธ์กัน
นี้ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธรูป
๑๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้

สัญญาบัตรของประติมากรรม ที่บ้านโคก

ทราบจนกระทั่งได้ค้นพบกลุ่มประติมากรรมที่อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ไข่มุกหรือลูกแก้วซึ่งใช้ประดับตกแต่ง พระพุทธรูปอยู่อย่างอิสระบนคอร่องของประติมากรรมสมัยสุโขทัยขนาดใหญ่ที่บ้านโคก ก็ดูเหมือนจะเป็นลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะที่อาจใช้ระบุปัญหาเกี่ยวกับสัญญาบัตรของประติมากรรมดังกล่าวได้ โดยไม่มีความยากลำบากแก่ประการใด แม้ว่าจะไม่มีความชัดเจนใด โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่บนแนวเนินดิน^{๑๖} ทั้งนี้ เพราะเหตุว่า ขบวนการรูปแบบที่อาจมีลักษณะคล้ายเช่นนี้ก็มิได้เป็นที่รู้จักกันอยู่แล้ว คือ รูปพระโพธิสัตว์ศรีอารยเมศไตรย ๔ กอ แห่งวัดชัยมงคล (รูปที่ ๑๐) ซึ่งเป็นประติมากรรมขนาดค่อนข้างใหญ่ (สูง ๑๕ เซนติเมตร) ที่เราได้กล่าวอ้างถึงมาแล้ว

ประติมากรรมรูปนี้ อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์อย่างยิ่ง และคงมีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๐-๑๘๗๕ หรือก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖ สัญญาบัตรของประติมากรรมรูปนี้ แสดงโดยการปรากฏมีรูปอยู่ (ซึ่ง ณ ที่นี้ มีชื่อว่าเป็น^{๑๗}) อยู่บนแนวคอร่องที่รองรับฐาน สัญญาบัตรดังกล่าวเป็นแนวร่องหลุมที่ค่อนข้าง

ของพระศรีอารยเมศไตรยโพธิสัตว์ ปางคือการกระทำซึ่งมีอยู่ที่รูปนี้ เราได้กล่าวมาแล้วว่าอยู่ในสมัยหลังกว่าประติมากรรมที่บ้านโคกมาก และแสดงลักษณะที่แปลกออกไปของพระศรีอารยเมศไตรยคือนอกจากจะมี ๔ กอ โดยไม่มีวัฏสงฆ์ใดอยู่ภายในพระหัตถ์แล้ว แต่พระหัตถ์ซึ่งมีปลายธรรมจักรปรากฏอยู่ พระหัตถ์ข้าง ๒ พระหัตถ์มีลักษณะประหลาดพอ และพระหัตถ์ข้างบนก็แสดงปางเศวตฉัตรอันอาจถือได้ว่าเป็นปางประกาศธรรมแบบหนึ่ง (วิธีการผูกผ้า คือ นิ้วหัวแม่มือบนระนาบกลางขมวดกัน)

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ยังมีแนวคิดต่อไปอีกว่าประติมากรรมรูปนี้ยังสัมพันธ์กับประเพณีอันจะปรากฏเช่นเศวตฉัตรในประติมากรรมที่บ้านโคก อันเป็นประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกัน หรือปรากฏขึ้นในวงการพุทธศตวรรษที่ ๑-๕ หรือก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ด้วยความนิยมเช่นนี้อาจอธิบายได้ โดยการหันสู่พุทธศาสนาแล้วหันมาสนใจในสิ่งที่เขาเห็นได้จากข้างนอก สิ่งนี้คือวัฏจักรของพระเจ้าราชชนกธรรมเจ้า ๒ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัฏจักรของพระเจ้าอริยวงศที่ ๕ (เป็นอันว่าในจารึกทั่วทั้งขอม) นักการของพุทธศาสนา แต่ประติมากรรมที่บ้านโคกอาจอธิบายได้

อย่างไรก็ต้องพอลงจากหลักฐานทางเท้าไม่ราบเรียบ
ซึ่งเมื่ออยู่เป็นจำพวกคนยาก ก็นั่งเขย่งขึ้นเพราะจึง
สามารถรับเอาใจว่าการจัดการพระศพที่แปลกออกไป
ของฐานานุกรม ซึ่งประจบสอพลอใส่ลูกหรือ
ลูกแก้วในวาระคนตระกูลนี้ เป็นเรื่องธรรมดา
อันหนึ่งของรูปพระศรีธาดาเมก ไกรโยไฟประ
คิมการระราชม และของประคิมการมที่โค
วันดิธธิดาจากคือประม ทฤษฎีนี้ก็นำเข้า
หมักขึ้นอีกในเมื่อพระชนมชนนี้ สดชื่นกับจะ
แสดงวิวัฒนาการของประเพณีลักษณะรูป
ภาพในสมัยโบราณ รวมทั้งมีคำอธิบายเกี่ยว
กับเรื่องนี้อย่างถูกต้องในการหาสาเหตุแล้ว เกี่ยว
กับพระศรีธาดาเมก ไกรโยในขณะเดียวกัน

รูปพระศรีธาดาเมก ไกรโย ในคัมภีร์
ธรรมาวุธ มีประจักษ์ด้วยลายไม้ทุกหนึ่งหรือ
หลายลายปรากฏอยู่ในทรงผมที่คล้ายไว้โศ
ไม่มีผ้าโพกหรือมงกุฏ ทั้งนี้แสดงออกว่าประ
คิมการระราชมรูปที่มีฝีมือต่ำและหาญมาก หรือ
ธวัชราชในสมัยหลัง แม้ว่าลายไม้ทุกหนึ่งจะมี
อยู่เป็นประจำซึ่งกล่าวถึงคุณลักษณะรูป แต่
ลายไม้ทุกหนึ่งก็อยู่กระตวงตามคำขวัญ ที่ให้กล่าว
ถึงพระศรีธาดาเมก ไกรโยโพธิสัตว์ ทรงพระ
ภาณุทศของเจ้า (ตามคำสรรเสริญว่า ทรงพระ
ภาณุทศขององค์ ทรงพระภาณุทศขององค์
ด้วยพระองค์ และองค์วิเศษด้วยองค์
ภูพานเงิน)

พระองค์ทรงประกอบด้วยลักษณะ
เฉพาะตัวอันแตกต่างกับองค์พระ
ธาดาเมกของฐานานุกรมที่ทรงถือกำเนิดในสกุล
พรหมณ์ ผู้ซึ่งกล่าวให้กล่าวอย่างน่าอัศจรรย์
ถึงลักษณะอันรุ่งเรืองอย่างน่าอัศจรรย์แห่ง
ฐานานุกรมนี้ ซึ่งบางครั้งก็ได้รับการพรรณนา
ว่าประจักษ์ด้วยไม้ทุกเป็นจำนวนพันๆเมื่...
นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า การสร้างใหญ่
นักกล่าวถึงวิเศษที่ออกมาจากพระองค์ของพระ
ศรีธาดาเมก ไกรโยเกี่ยวกับประกาศ อันแปลก
ประหลาดของพระองค์ เกี่ยวกับพระพรหม
ที่ส่งแสงออกมาจากพระกายของพระองค์
เกี่ยวกับลักษณะอันน่าพิศวงของศิราภรณ์
ของพระองค์"

นอกจากนี้ยังประทับอยู่ในมหาศาลา
อันน่าอัศจรรย์และสถานอันน่าอัศจรรย์ คำสรรเสริญ
พระศรีธาดาเมก ไกรโยทุกครั้งจำต้องเกี่ยวข้องกับ
อยู่กับสิ่งเหล่านี้ เช่น พระศรีธาดาเมก ไกรโย
ทรงเป็นพรหมชาลินีวิเศษ (คือแก้ว หินแก้ว
ใส่มุก) พระองค์ได้ทรงรับอภินิหารของพระ
นามนาประชาปติทรงทอดถวายพระพุทธรูป
สำหรับงานฉลองพระศาสนาของพระองค์
ที่มีการกล่าวถึงการเผยแผ่ของพระผู้วิ
บุคคาเป็นพิเศษ สดชื่นกับการกล่าวถึงรูปหรือ
เสนาของสูง ๑๐๐๐ ศอก และประทับด้วย
อภินิหารทุกชนิด เสนาจะถูกทำลายให้ล้มกว่า

เพื่อนำมาเป็นการแก้สรรพเคราะห์ทั้งหลาย...ใน
ตำราของเขมรกันนี้ บทสวดสรรเสริญ (สาธนะ)
ที่อยู่ในมนต์นั้นก็มักจะกล่าวอยู่เสมอว่าพระ
โพธิสัตว์ศรีอาริยมะโคตร พระผู้มีพระภาค
แห่งองค์พุทธองค์ และพระสงฆ์ พระภิกษุ
คัมภีร์ ปุทธจันต คัมภีร์ ประติมากรรมซึ่งกัน
พบที่เขมร โศภณนี้ จึงอาจตีความหมาย ได้ว่า
เป็นโศภณ แม้ว่าจะไม่มีลักษณะที่บ่งเป็น
พิเศษไว้ก็ตาม

อย่างไรก็ดี บทสวดประติมากรรมซึ่ง
ทั้งหมดที่กล่าวประโศภณนี้ ได้ทำให้ข้อความ
ที่กล่าวมาทั่วทั้งบทต้องถึงเฉพาะของ โศ
ภณ ประติมากรรมขนาดใหญ่นี้สุดที่ค้นพบ
มีอยู่ ๒ องค์ (รูปที่ ๕, ๖) ซึ่งอยู่สมัยเขมร
กัน และแสดงให้เห็นว่า ฐานานุรูปที่ประกอบ
ด้วยโศภณหรือลูกแก้วนี้ อย่างน้อยก็ปรากฏ
อยู่ในมนต์ที่กล่าวถึง และไม่ได้มี
ลักษณะเป็นพิเศษสำหรับพระศรีอาริยมะ
โคตรโดยเฉพาะ เพราะเหตุว่ามีประกอบอยู่
บนพระเศียรทั้งของพระโพธิสัตว์อวโลกิเต
ศวรและพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมะโคตร รวม
ทั้งไม่มีอะไรแสดงที่อาจทำให้สังเกตเห็นได้
ว่าพระ โพธิสัตว์ทั้งของพระองค์นั้นแตกต่างกัน
อย่างไร พระองค์ทรงเครื่องแต่งกายของนัก
บวชเหมือนกัน และในปัจจุบันนี้สิ่งที่มีอยู่

ในพระหัตถ์ ซึ่งอาจออกนอกได้ ก็สูญหายไป
หมดแล้ว ทั้งนี้ย่อมหมายถึงว่าถ้าไม่มีพระพุท
ธูปปางสมาธิปรากฏอยู่บนพระเศียรของประ
ติมากรรมรูปหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นรูป
ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (รูปที่ ๖)
และสำหรับอีกรูปหนึ่ง ที่มีรูปลูกแก้วเป็น
สัญลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมะโคตร
(รูปที่ ๕) แม้ว่าในสมัยเมื่อพระนครของ
เขมรเวลาจะมีตัวอย่างเช่นนี้คือเพ็ชรขึ้นเขามา
แต่เราก็ไม่สามารถจะคัดลอกไปได้ว่าในขณะที่มี
การสร้างประติมากรรมที่วัดนี้มีประติมากรรม
ฐานานุรูปซึ่งมีลูกแก้วหรือลูกแก้วประกอบ
จะต้องเป็นลักษณะโดยเฉพาะของพระโพธิสัตว์
ศรีอาริยมะโคตรแต่เพียงองค์เดียว ทั้งนี้มี
ว่าในสมัยนี้ เราจะไม่เคยเห็นลักษณะเช่นนี้
แสดงแก่รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรไม่ว่าจะ
พระเครื่องหรือไม้เท้า แต่ด้วยอย่างประติมา
กรรมจากต่างภพประโศภณนี้แสดงให้เห็นว่า
เราต้องให้ความเคารพนับถือขึ้นสำหรับประ
ติมากรรมที่สร้างในสมัยเก่ากว่านี้

ในขณะที่มีฐานานุรูปของพระองค์ได้เปลี่ยน
แปดรูปว่าเป็นแบบ คอธาสติก อย่างแท้
จริง ลูกแก้วหรือลูกแก้วซึ่งประกอบอยู่ในขณะ
แก่แล้ว ก็จะเป็นแค่เพียงธำมรงค์ของ
พระมหากษัตริย์ที่มีความหมายแก่อย่างใดเลย เรา

จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าคำค้นคว้าของธวัชสาธ
เกียรติกมลย์กับส่วนีนาจากโชน เราได้เห็น
มาแล้วว่าตามคำเรา เราอาจอธิบายได้โดย
ง่ายว่าลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะของพระศรี-
ธวัชเมศโคตรหรืออาจจะเป็นลักษณะสำคัญ
พระโพธิสัตว์มหาสมณปราชญ์ก็ได้

พระโพธิสัตว์องค์หนึ่งทรงมีรูปพระ
สมณภพอยู่บนมณฑปพระเมศราชเช่นเดียวกับพระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร แต่เราพิจารณาได้
โดยง่ายว่าประติมากรรมที่ขุดพบพระโพธิสัตว์
(รูปที่ ๖) นั้นอาจหมายถึงพระโพธิสัตว์มหา
สมณปราชญ์ซึ่งมีผู้นับถือในชื่อพระเมศ
ราชเมศ และดูเหมือนจะไม่ค่อยปรากฏในภาค
เอเชียอาคเนย์..... เหตุนี้ในคำอธิบาย
เฉพาะพระศรีธวัชเมศโคตรจึงอาจนำมาใช้ได้
ไม่ครบที่เรากล่าวว่าไม่ถูกต้องหรือดูแล้วนั้นใน
ชิ้นค้นพบเป็นองค์ของมหาสมณเมศราชก็
เป็นแบบลักษณะอย่างง่าย ๆ แบบนี้เป็น
ต้นที่ทำการสร้างของวิมาศ เช่นที่ปรากฏอยู่
ในวงแหวนที่ประทับด้านหลังของพระฐานมณฑป
แบบในคือพระศรีวิชัย (เช่นรูปพระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวรสันตสุขจากเมืองไชยา และ
ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระ
นคร รูปที่ ๑๑)

การค้นพบเช่นนี้อาจสนับสนุนความ
เห็นอย่างเด่นชัดที่ว่าศิลปะศรีวิชัยได้เข้ามา

ส่วน อย่างหนึ่งจริง เกี่ยวกับการ แลพบที่พุทธ
ศาสนาสถิรหินหยาบในภาคเอเชียอาคเนย์ที่
หมด รวมทั้งในการวิวัฒนาการของศิลปะ
ของแบบก่อนสมัยเมืองพระนครและในสกุล
ช่างที่เกี่ยวข้องกันด้วย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าลักษณะของศิลปะ
ศรีวิชัยหรือที่พบก็ได้รับอิทธิพลอย่างหนึ่ง
จากประเพณีอินเดียเรี่ย ขะได้ปรากฏมา
มาแล้วใน การการูปภาพทางพุทธศาสนา
อิทธิพลหาตาม ในกลุ่มแม่เจ้าฟ้าพระธาดาและใน
ประเภทที่นำทั้งนี้ว่าพระศกศวรราชที่ ๑๔
แต่ศิลปะแบบเจดีย์ ซึ่งเจริญขึ้นในประเภท
ศิลปะที่ดูเหมือนจะมีวิวัฒนาการของตนเอง
โดยเฉพาะ ความเจริญอิทธิพลภายนอกที่มี
อยู่แก่ศิลปะเจดีย์นี้มีอยู่ด้วย รวมทั้งไม่ได้มี
อิทธิพลแก่ทางด้านศิลปะของทางหรือด้าน
เครื่องธำมรงค์แล้ว องค์การเปลี่ยนรูปของ
ศิลปะเจดีย์ซึ่งทำให้ ขลุ่ยนางขลุ่ย เปลี่ยน
รูปไปเป็นแบบ ขลุ่ยนางขลุ่ย ของเมืองพระ
นครนั้น ก็อาจอธิบายได้ทั่วทั้งได้โดยง่าย
ตามคำว่า เกิดจากการผสมกันระหว่างขลุ่ย
นางขลุ่ยแบบ เจดีย์ ตามประเพณี (รูปที่ ๘)
กับแบบ ศรีวิชัย (เป็นต้นว่ารูปพระโพธิ-
สัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งพระ อจินะ (หนึ่งคือ)
และ โอติ ตามแบบที่ค้นพบที่อำเภอไชยา

จักรพรรดิสุริยวงศาธิราช) การเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่มักเป็นเกลียวไปเป็นรูปไข่มุกหรือลูกแก้วโดยอิสระ ก็อาจอธิบายได้โดยมีเหตุร่วมกันนี้ อีกประการเช่นนี้ซึ่งคุทูเหมียนจะปรากฏแทรกอยู่เสมอในเหตุการณ์ทางกึ่งประวัติศาสตร์ ก็คุทูเหมียนจะมีปรากฏอยู่ในคิอปลและโบราณคดีด้วย และทำให้จำต้องมีการปรับปรุงกันใหม่เกี่ยวกับกำหนดระยะเวลาซึ่งเดิมเป็นที่รับรองกันอยู่เกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรขอมสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร

ในบทความเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจะขอกล่าวแต่เพียงเกี่ยวกับกำหนดอายุเวลาซึ่งเราอาจจะถือได้ก็เกี่ยวกับคิอปลสมัยก่อนสร้างเมืองพระนคร (เช่นพระพิฆเนศจากปราสาทภูมิปรัสสาท พ.ศ. ๑๒๔๔) เท่านั้น การเกี่ยวข้องกับอาณาจักรศรีวิชัยอาจกำหนดขึ้นได้สืบแก่สารพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ทั้งนี้หมายความว่าเราไม่ได้ละเลยต่อความสำคัญของหนังสือจีนรุ (Tsin—chou) ซึ่งมักถูกอ้างอิงอยู่เสมอเกี่ยวกับการหล่อประติมากรรมรูปเคารพด้วยสัมฤทธิ์มาตั้งแต่สมัยฟูเหมี อย่างไรก็ตาม เราอาจจะกล่าวได้ว่าประติมากรรมสัมฤทธิ์สมัยก่อนสร้างเมืองพระนครที่น่าชมที่สุดทั้งทางด้านจำนวน ขนาด และศิลปะ

เฉพาะอย่างยิ่งทางด้านคุณสมบัติก็เกี่ยวกับเทคนิค ก็คุทูเหมียนจะอยู่ร่วมสมัยกับประติมากรรมซึ่งงามที่สุดและใหญ่ที่สุดที่ค้นพบกันในแหล่งมณฑลคือที่อำเภอโรซา และประติมากรรมขนาดใหญ่ของอาณาจักร ซึ่งปัจจุบันนี้สูญหายไปแล้ว เช่นที่จังหวัดเซวู จังหวัดเกาะตัน

แม้ว่าบรรดาประติมากรรมที่อำเภอประโค่นหรือจะชวนเป็นปัญหาเกี่ยวกับรูปพระโพธิสัตว์ที่บ้าน โทนคและทำให้เราต้องคำนึงปัญหาตามว่ารูปพระโพธิสัตว์องค์นี้หมายถึงองค์ไหนในขณะเดียวกันก็จริง แต่ข้าพเจ้าก็ยังเชื่อว่าการที่ความหมายอันแรกคือที่ว่า เป็นรูปพระโพธิสัตว์ศรีวิชัยกับเขตไพรท่งนั้นคงไว้ใจได้ มีค่าเล่าซึ่งไม่อาจสอบรวมหาความจริงได้ ให้กล่าวถึงการค้นพบพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กพร้อมกับชิ้นส่วนของพระโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ของคัมปี ศิวะเหตุที่ไม่ดีหลักฐานอะไรที่อาจสอบสวนได้อย่างแน่นอน เราจึงอาจคิดได้ว่าพระพุทธรูปองค์เล็กนี้อาจเป็นรูปพระอมิตายะ ซึ่งใช้ประทับส่วนที่ขาดหายไปของพระญาณางู และกับประติมากรรมที่บ้าน โทนคนี้จึงต้องเป็นรูปพระโพธิสัตว์หรือโกลิเกศวรอย่างแท้จริง

แต่การตรวจสอบความถูกต้องนี้ยากนัก (รูป

ที่ ๑) โขดเฉพาะอย่างซึ่งทางข้างซ้าย จะ
แสดงให้เห็นว่าส่วนที่ขุดหาไปนั้นเป็นส่วน
ที่ยกขึ้นสูงและยกบน เป็นส่วนที่ยกจะ
เข้ากันได้ดีกับรูปสลูป แต่ไม่ใช่เขาเป็นพระ
พุทธรูปปางสมาธิซึ่งจำต้องมีส่วนกว้างกว่า
นั้น แต่ถ้านำเสนอที่ว่ารูปพระธรรมาสารจะ
อยู่ใกล้ส่วนที่แตกแยกออกจากกันนั้น เรา
ก็อาจจะได้พระพุทธรูปปางสมาธิ ถึงกระนั้น
พระพุทธรูปดังกล่าวก็จะมีขนาดเล็กเกินไป
ถ้านำไปเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุ และโดย
ปกติรูปพระธรรมาสารนี้จะอยู่ตรงกึ่งกลาง
ของฐานของพุทธศิลป์ ด้วยเหตุนี้เอง การที่จะ
กล่าวว่าประติมากรรมที่บ้านโพนเคนี้ เป็นรูป
พระศรีอริยเมตไตรย แม้ว่าจะยังไม่แน่นอน
ก็แล้ว แต่ก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือมาก
ที่สุด

การค้นพบประติมากรรมที่บ้านโพนเค
รวมกับบรรดาประติมากรรมทั้งหมดที่ค้นพบ
ณ อำเภอประโคนชัย ก็เปลี่ยนแปลงความ
นึกเห็นที่มีอยู่ในปัจจุบันเล็กน้อยเกี่ยวกับ
ความสำคัญของพระศรีอริยเมตไตรยในภาค
กลาง ของแหลม ดิน โขจีนกึ่งตอน สลัทธิพุทธ
ศตวรรษที่ ๑-๕ จนกระทั่งเมื่อเร็วๆ นี้ รูป
พระโพธิสัตว์ศรีอริยเมตไตรยมีจำนวนน้อย
กว่ารูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรมาก แต่

จำนวนที่ต่างไกลกันนี้ในปัจจุบันก็ลดน้อย
ลงทุกที การเคารพนับถือพระศรีอริย
เมตไตรยโดยเฉพาะจะแพร่หลายอย่างแท้จริง
ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ไปจนถึงราว
ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ โขดเฉพาะในศิลา
ที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะสมัยก่อนเมือง
พระนครธรรมะ ทั้งนี้อาจเห็นได้จากจำนวน
ประติมากรรมที่ค้นพบ เช่นเดียวกับขนาดซึ่ง
บางครั้งก็ใหญ่มาก

ปัญหาที่จะต้องรบก็ที่ว่าจะต้องกัน
หาว่าความสำคัญของพระศรีอริยเมตไตรย
เช่นนี้ ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในศิลปะในแหลม
มอญ เกิดขึ้นจากการเคารพนับถือพระศรี
อริยเมตไตรยเป็นพิเศษเช่นเดียวกับในประ
เทษอื่นคือภาคเหนือ และในประเทศจีน
หรือไม่ หรือพระโพธิสัตว์ศรีอริยเมตไตรย
นี่จะเป็นแม่พิมพ์ของพระพุทธรูปใน
พระรัตนตรัยแบบมอญ คือต่ำกว่าพระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวรซึ่งเป็นคู่ผู้ยิ่งใหญ่หนึ่ง
๓ ทั้งนี้พระโพธิสัตว์ ๒ องค์ได้เข้าทำหน้าที่
แทนพระอินทร์และพระพรหมซึ่งได้เคยกระ
ทำมาแล้วแต่ก่อน ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏ
อยู่ในพระพิมพ์เป็นจำนวนมากขององค์ และ
โขดเฉพาะอย่างซึ่งแต่ภาคสมัยก่อนพินธุมาศ
ใหญ่ ๓ เขาศรีมอญอันใกล้กับเมืองศรีเทพ"

ที่ ๘ ซึ่งศาสนสถานส่วนใหญ่ในรัชกาลนี้ก็ปรากฏว่ายังสร้างไม่สำเร็จ

การก่อสร้างปรางค์วัดศาสดาก็ยังปรัง
กันจนทางทิศตะวันตกของวัดราบสูงไกรสร
เช่นนี้ ทำให้เราเข้าไปถึงอาณาจักรจนพระ
หรือจนาศะ ซึ่งแม้ว่าเราจะไม่ทราบถึง
อาณาเขต แต่ก็ปรากฏว่าคงตั้งอยู่ในดินแดน
แถบเดียวกันกับที่เราได้กล่าวมาแล้ว อาณา
จักรศรีจนาศะนี้ทราบได้จากการค้นคว้าของ
ศาสตราจารย์เซอร์ซี เฮนส์ และปรากฏอยู่
ในศิลาจารึกจากเมืองฉีก (ราว ๔๐ กิโลเมตร
ทางทิศตะวันตกของเมืองนครราชสีมา)
และในศิลาจารึกที่วัดกันทร ๓ เมืองพระ
นครศรีอยุธยา (ใกล้กับโบสถ์พราหมณ์)
จารึกหลักฐานอันนี้จะ ได้ชื่อมาจากที่อื่น ๆ
เช่นเดียวกับพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในศิลา
พรวรรณที่วัดมหาธาตุที่ จารึกเหล่านี้ซึ่งใกล้
เคียงกับบรรดาศิลาจารึกที่ค้นพบที่อื่นจน
ทำให้เราทราบถึงอาณาจักรซึ่งอาจจะมีความ
สำคัญกับพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และมีอยู่อย่าง
เด่นชัดในราว กลางพุทธ ศตวรรษที่ ๑๓
ตลอดจนยังคงเป็นอิสระจากอำนาจของใน
นัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เราสามารถทราบ
ถึงพระนามแห่งกษัตริย์ ของจนาศะได้
บ้างจนถึง พ.ศ. ๑๔๗๐ และสามารถทราบ

ถึงศาสนาที่สาวพรหมณ์ได้ด้วย ก็คือพุทธ-
ศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และเริ่ม
มีศาสนาพราหมณ์ลัทธิ ไศวนิกายเข้ามาแทน
ที่ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ภาษา
ของเป็นภาษาที่ใช้เช่นเดียวกับภาษาสันสกฤต
แต่ยังคงปรากฏมีร่องรอยของภาษาอนุใน-
รามะปะปนอยู่ด้วย ซึ่งอาจแสดงให้เห็นว่า
ประชาชนแก่กับคนฮาลเป็นอนุซึ่งค่อย ๆ
ได้รับอิทธิพลจนพัฒนาถึงขั้น

เรื่องราวทางประวัติศาสตร์เช่นนี้เร
กันได้อย่างดีกับสิ่งที่เราได้ศึกษามาแล้วเกี่ยว
กับศิลปะแห่งที่ราบสูงไกรสร ซึ่งข้าพเจ้าคิด
ว่าเราจำเป็นต้องถึงถึงศิลปกรรมตามประเพณี
ทางวัดซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น รวมกับ
รูปพระโพธิสัตว์จากบ้านโพนซึ่งได้รับอิทธิ
พรมมาจากศิลปของก่อนสมัยสร้างเมืองพระ
นคร ว่าเป็นลักษณะที่แสดงถึงศิลปะแห่ง
อาณาจักรศรีจนาศะ จะเป็นการน่าสนใจมาก
ถ้าเราสามารถกำหนดได้ว่าอำนาจของพระโพนซึ่ง
ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับทางทิศตะวันตกของเมืองนี้ควรจะ
เกือบจะอยู่ใกล้กับที่ที่เราจะศึกษานี้ เป็น
ส่วนหนึ่งของอาณาจักรจนาศะหรือไม่ ข้อ
สันนิษฐานนี้เกิดจากกลุ่มประติมากรรมซึ่งมี
ลักษณะใกล้เคียงกับประเพณีที่บ้านโพน
มาก แต่ในบรรดาประติมากรรมเหล่านั้นก็

มีบางชิ้นที่แสดงถึงศิลปะการวาดที่สวย แม้จะ
อำเภอประโคนชัยจะเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร
จักรณาศะหรือไม่มีก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าที่
นั้นได้เป็นทางหนึ่งของการติดต่อระหว่างที่
ราบสูงโคราชและบริเวณแถบเมืองพระค
บองมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ความจริง
อำเภอประโคนชัยที่ตั้งอยู่ไประยะไม่ถึง ๑๕
กิโลเมตรทางทิศตะวันตกของทางเดินเก่า
ที่เชื่อมระหว่างเมืองพิมายและช่องเสม็ดก่อ
ไปจนถึงราบในประเทศกัมพูชา สถานที่แถบ
อำเภอประโคนชัยเองเป็นที่พักจากบริเวณ
บ้านโคก-พิมาย และคุุ่เพิ่มเติมขุดได้มีหลักฐาน
ที่สำคัญในการเจริญขึ้นและการแผ่ขยายของ
พุทธศาสนาสมัยอินทราชน คือแก่ราวพุทธ
ศตวรรษที่ ๑-๔ และแม้ภายหลังรัชกาลของ
พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แล้ว^{๑๖} การแลกเปลี่ยน
กันเช่นนี้ทำให้ราชอาณาจักรได้ถึงการเข้ามา
ของประเพณีศิลปในสมัยก่อนสร้างเมืองพระ
นครองค์ที่ราบสูงโคราช เช่นเกี่ยวกับการ
ปรากฏมีร่องรอยหลายอย่างของลักษณะรูป
ภาพในศิลปะการวาดที่ ๗ แถบบริเวณเมือง
พระคบอง

การศึกษาศิลปะการประดิษฐานพระ
นำเสด็จทางที่ต่างอยู่ไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ แต่ก็
เป็นประติมากรรมชิ้นพิเศษทั้งในด้านขนาด
และฝีมือในการสร้าง การศึกษาศิลปะการ
กล่าวได้ว่าเข้าพบเข้าไปไกลมาก ลักษณะพิเศษ
ทางศิลปะแบบ ศิลปะและสถานที่ ๆ กันพบทำ
ให้ข้าพเจ้าสามารถแก้ปัญหาได้เกี่ยวกับการ
สัมพันธ์ระหว่างศิลปะการวาดที่นครกับพระ
จากสารค้นพบซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นการค้นพบ
ที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในระยะเวลา ๑๐ ปีมานี้ ทำ
ให้ไม่เฉพาะ แต่ทางดินที่ขุดไปเท่านั้นแต่ยัง
ทางกำแพงวัดศาสนาธรรมเมือง และโดย
เฉพาะอย่างยิ่งทางกำแพงวัดศาสนาธรรม
แห่งภาคกลางของเขตอินทราชนในระยะเวลา
มีผลงานที่โดดเด่นหนึ่ง ก็คือขุดจะกระจำงัน
และรูปที่ข้าพเจ้าสามารถจะกล่าวได้ว่าได้ใน
นี้ก็คือการที่ที่ราบสูงโคราช ซึ่งเคยเป็นที่ตั้ง
ของอาณาจักรณาศะในสมัยโบราณ ได้มี
หลักฐานที่สำคัญตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑-๔
เป็นอย่างชัดที่สุด คือพบหลักฐานในการแผ่ขยาย
และ วิวัฒนาการของ ศักดิ์อินทราชนรวมทั้ง
ลักษณะรูปแบบในพุทธศาสนาสมัยนั้น

เชิงอธิบาย

๑. บ้างบุปผอยู่ใกล้พิพิธภัณฑสถาน
มหาวิทยาลัย จัหวัดนครราชสีมา ขนาด ๙ -
๙ ซม.

๒. โหลไม้เกี๋ยวธอง ๔ ขีบริ่งวธองที่
เมืองเสนา รวมทั้งประติมากรรมในศิลป
กรรมที่ติดกันพบในดินเผาแบบใหม่ แต่ทั้งนี้
เราก็ไม่อาจสันนิษฐานถึงความสำคัญแห่งเมืองทิมาย
วธองที่พบที่อื่นสำคัญที่เมืองนี้ ได้มีติดต่อกัน
ลงมาเป็นแนวทางแน่นอน

๓. การซ่อมแซมนี้ได้กระทำขึ้นโดย
โรงงานการซ่อมแซมโบราณวัตถุ ณ เมือง
นังซี ประเทศฝรั่งเศส

๔. ความไม่แน่นอนในการกะความ
สูงนี้ เกิดขึ้นจากความสูง ๓.๓๐ เมตร ที่
กำหนดจากขนาดของศีรษะนี้ สูงใหญ่
เกินไปสำหรับขนาดของส่วนอื่นๆ ที่กะพบ

๕. คำกล่าวนี้อาจรวมเข้าได้กับคำ
กล่าวของ สัตยเมธะ อัครธรรมาธิบดีกล่าวถึง ได้
แต่ สัตยเมธะออกปี ๑ สมัย คือ มีอ เท้า
ใหญ่ และการแต่งตัวที่ทันสมัย

๖. ชิ้นส่วนอื่นๆ ออกเว้นชิ้นส่วน
ของรูปพระอิศวรที่ปราสาทกระถัน ก็ไม่ได้มี
ขนาดใหญ่มากกว่ารูปร่างของมนุษย์ธรรมดา

๗. วิธีการเช่นนี้ไม่ได้ใช้เฉพาะ
ประติมากรรมสมัยพุทธเจ้าเท่านั้น ประติมากรรม
บางรูปที่สกัดจากศิลาโม คือประติมากรรมบา
ปาวณีพระนครที่สกัดจากศิลาโม ก็คงใช้วิธี
การเช่นเดียวกัน

๘. ทางกรุงไทยทั่วไป เมื่อตัวสูงอยู่
สูงขึ้นไปจากแผ่นตาบอด ก็คงใช้ไม้มากรัน

๙. ดูเหมือนว่า บัญชาที่อาจเกิดขึ้น
ได้ในเรื่องทำการซ่อม

๑๐. องค์พระกับศีรษะของไม่มีขนาด
หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยวงโค้ง ๖ วงอยู่ด้วย
รอบนอกตรงกลาง และวงอื่นรอบศีรษะ
กลมอีก ๒ วง ซึ่งมีศูนย์กลางร่วมและ
ประกอบขึ้นด้วยวงโค้งเล็ก ๆ อีก ๖ วงโค้ง
เล็ก ๆ เหล่านี้มีรูปทรงโค้งเป็นรอบ ซึ่ง
ประกอบขึ้นเป็นแนว ที่โค้งตรงแนวระนาบ
ลักษณะเช่นนี้คงปราศจากมีอยู่เสมอตามเท่าที่
ขุดพบ แบบรูปทรงกระบอกหรือแผ่นโค้งรูป
การจะขึ้นอยู่

๑๑. เป็นแบบศิลปะซึ่งศาสตราจารย์
บิลลีย์ คูเปอร์ ได้จัดทำขึ้น

๑๒. การที่ได้ค้นพบสภาพพระกับกระถัน
ประติมากรรมแบบเราพบมาเช่น แสดงให้
เห็นว่าได้มีการอาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่สมัย
ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒

๑๓. จงสังเกตุ สาสถูปประจำที่ลัทธิ
ธรมเจิม *ธรรมาภิมุข* อยู่

๑๔. สาสถูป ประจำที่ลัทธิสงฆ์รักษาไว้
อำนาจรูปพรหมบรรณ ณ ศาสนสถานพหิมภิมุข
แห่งปราสาทหินพิมาย

๑๕. ศาสตราจารย์คุปโงะได้กล่าวไว้
ประวัติ ภาครูปปั้นเป็นรูป "พระลักษมี"
เช่นเดียวกับประติมากรรมอีกรูปหนึ่ง ณ
สถานที่แห่งเดียวกัน ศาสตราจารย์คุปโงะได้
ได้กล่าวว่าประติมากรรมรูปปั้นอยู่ในคือปรอม
แบบปราสาทหินพิมาย คืออยู่ในระยะเวลาที่
เก่าแก่มากไปอีกนั้น เราจะเห็นว่าอิทธิพลพระศก
ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษมากสำหรับสมัยนั้น ทั้ง
เป็นพระพุทธรูปได้พระศก

๑๖. ตามคำเล่าลือที่ข้าพเจ้า จะได้
กล่าวต่อไปข้างหน้า นี้คือว่าพระพุทธรูปปางสมาธิ ซึ่งคง
จะได้ค้นพบในขณะที่กำลังขุดค้น สมณูที่ฐาน
ของข้าพเจ้าได้กล่าวมานั้นว่าอาจเป็นไปได้
โดยมาก

๑๗. แม้ว่าบอกไว้ที่กล่าวมานี้จะคง
เกิดขึ้นแต่เพียง ๓ กติบ เราก็ไม่ทราบว่าเดิม
ว่าคงได้มีปราสาทอยู่เป็นอาทิมาจนถึง มาต
บุตร หรือ คำว่า ซึ่งเป็นสมัยพุทธศตวรรษ

พระศกหรือพระศก โดย และคงได้มีพระพุทธรูป
จะหาพระพุทธรูปได้ ก็ได้

๑๘. ศาสตราจารย์เดมิลเล (P. Demile) ได้ อ้างไว้ในบทความเรื่อง
โมเสอสมิธิ ว่า *มอเสอสมิธิ* คือพระพุทธรูป
ความดี ความดีและความดีในจักร
วาล์ มอเสอสมิธิ คือพระพุทธรูป
ความดีความดี ความดีความดีความดี

ศาสตราจารย์โรเปอร์ (A. Soper)
ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง *ประวัติศาสตร์
ศิลปะพุทธศาสนา* ว่า พระพุทธรูป
รูปปั้นในสมัยทวารวดี ว่า พระพุทธรูป
(เกตุมาลา) ของพระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูป
ว่า ความดีความดีความดี ๆ คือ
พระพุทธรูปจะ กล่าวถึงลักษณะของพระพุทธรูป
ของพระพุทธรูปโดยพระพุทธรูปพระพุทธรูป
ความดีความดีความดีความดีความดี ใน
นั้นว่า พระพุทธรูปเป็นพระพุทธรูป
พระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูป
พระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูป
พระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูป

๑๙. ประติมากรรมเหล่านี้เป็นพระพุทธรูป
ทำมาโดยพระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูป
พระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูป

๒๐. จากภาพที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า

ก็อุปไมย กับสมณภพเป็นองค์ที่สมควรจะกล่าว
ว่า ได้สร้างประติมากรรม สมฤทธิใน พุทธ
ศาสนาสักกัธัมมาฐานขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่
ก็ยังคงมีประติมากรรมในศาสนาพราหมณ์อยู่
เป็นอยู่ข้างเหนืบนั่น ถ้าพระนครของประติมา
กรรม เหล่านี้เป็นลักษณะรุ่นหลังพระนครจะ
ออกนอกอันนอกทางไปมาก ประติมากรรม
เหล่านี้เป็นศาสตราจารย์แห่ง ได้จัดไว้เป็น

ศิลปะประณีต แต่ในปัจจุบันก็ยังคงจัดรวมๆ อยู่
ว่าเป็น ศิลปะพุทธวิ ประติมากรรมเหล่านี้มี
ว่าการทำแบบหรือภาพพระมีลักษณะหลากหลาย
แต่ก็น่าสนใจอยู่อย่างแท้จริง เพราะเหตุว่าใช้
วิวัฒนาการอันดีเกี่ยวกับประเพณีลักษณะรูป
ภาพของพระพุทธรูป นอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูป
พุทธา อยู่เป็นเวลานาน ถึงแม้ว่าจะมีรูปว่า
ทำด้วยโลหะเป็นอันมากแล้วก็ตาม

图 19.

图 20.

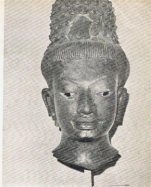

图 21.

图 22.

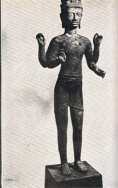
Fig. 1.

Fig. 2.

100 100 100

20
100

100
101

- [illegible]

รายงานการสำรวจและศึกษาทางโบราณคดี

ณ จังหวัดนครราชสีมา

โดย วันวิาคม ๒๕๓๓

๐๕

๔ มกราคม ๒๕๓๒

ต่อมาเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ นั้น แคว้นราช-
 สัมพันธ์จังหวัดใหญ่ที่อยู่ในกลุ่มภาค ๑ มีตัวเมืองปัจจุบันซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างมา
 แรกสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แห่งกรุงศรีอยุธยา ก็ชนเผ่าพื้นดินสมเด็จพระ-
 นารายณ์มหาราชเข้าไปเป็น เจ้าเมืองแถว ๆ จากกฎหมายเก่าของเจ้าเมืองที่กลางแห่ง
 ของเมืองนั้นตามเดิม

มีความเชื่ออีกอันมานานแล้วว่า ตัวเมืองนครราชสีมาเดิมมาอยู่ในท้องที่
 อำเภอสูงเนิน ซึ่งอยู่ห่างจากทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๐ กิโลเมตร

อันเมืองเดิมทางสองแห่งนี้ ทางหนึ่งเรียกวันเมืองสมร ตัวอยู่ทางฝั่งเหนือ
 ของลำกระครอง ห่างจากที่ว่าการอำเภอสูงเนินไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ
 ๕ กิโลเมตร ในบริเวณเมืองเคยพบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เช่น ศิลาธรรมจักร
 กับศิลาจารึกคำบนดงอีตา อยุธยา พ.ศ. ๒๔๑๑

อีกแห่งหนึ่งเชื่อกันว่ามีชื่อโบราณว่า ตัวอยู่ทางฝั่งใต้ของลำกระครอง
 ห่างจากที่ว่าการอำเภอสูงเนินไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๕ กิโลเมตร เหมือนกัน
 ในบริเวณเมืองนี้มีซากปราสาทหินหลายแห่ง แต่ไม่ปรากฏชื่อหรือชื่อเมือง

โบราณวัตถุสถานที่เมืองทั้งสองแห่งนี้ มีอายุต่ำกว่าเมืองนครราชสีมา
 นานหลายร้อยปี

การสำรวจครั้งแรกเมื่อครั้งดำเนินการในมากมิต ส่วนใหญ่มุ่งศึกษา
 โบราณวัตถุสถานที่กรมศิลปากรสำรวจและขุดค้นไว้แล้ว แต่มีสำรวจเพิ่มเติมจาก
 ที่กรมศิลปากรมิได้สำรวจบ้างเพื่อเพิ่มเติม

รวมคราโบราณวัตถุสถานที่อยู่กลางแจ้ง ไม่มีมีผู้ใดทำตาช โบราณวัตถุ-
 สถานที่นั้น ๆ ที่อาจมีวัตถุใหม่ได้คือมีแรงมีศรัทธาจากธรรมชาติ ฉะนั้น การที่ได้
 ออกศึกษาตรวจหาเป็นระยะจึงหาพบของมา เราศึกษาถึงความเห็นอันหาวิชาการเพิ่มขึ้น
 ได้ อย่างนี้เองก็ได้ว่าโบราณวัตถุสถานที่นั้น ๆ คงจะหมดอายุหรือสูญสลายไปแล้ว

ขอขมาบิดามารดา

การศึกษาและสำราญครั้งนี้ หมายถึงงานแต่งงานของบุตรเขยจังหวัดนครราชสีมา
เท่านั้น นอกเหนือจากเจ้าในนครราชสีมาแล้ว หากมีการเที่ยวชื้อกันในงานโบราณคดี

ระยะเวลาการสำราญและพาหนะ

ออกศึกษาและสำราญโดยใช้รถยนต์ส่วนตัวไปบุรีรัมย์ กทม. ๑๙๒๕๓ ขงขง
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นพาหนะ

เริ่มออกศึกษาและสำราญในวันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๑ ถึงวันที่ ๔ มกราคม
๒๕๑๒

รวมทั้งสิ้น ๗ วัน

ผู้ร่วมสำราญ

อภิวรย์ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ศิริกุล
นายศิริกร วิถีโลก
นายเกษม ประพัฒน์ทอง
นายสุวิทย์ สุทธิวิเศษ
นายอรรถกวี ศิริสวัสดิ์

นักศึกษาว
นายสุจิตต์ วงษ์เทศ
นายบรรลือ บุนนาค
นายจำนงค์ สอนใจ
นายพิเชษฐ์ สวัสดิ์วรรณ
นายสมิทธิ ศิริสวัสดิ์
นางสาวสุวิทย์ สอนใจ
นางสาววิมล มาเจริญ

ภสว นายพิเศษ เจ้าเมืองนครราชสีมา
ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีจากคณะโบราณคดี
กำลังศึกษาชั้นปริญญาโทอยู่ ณ สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์

๓.๓
คุณพระคุณ

- ๑ ศาสตราจารย์ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
- ๒ พ.ท. คำรณ สุวรรณเทศ
กรมแผนที่ทหาร
- ๓ พระครูสิทธิขรรควงษ์ (สาธ ศรีสวรรค์)
เจ้าอาวาสวัดสุทธพารณ แดงรองเจ้าคณะอำเภอบางบัว
ลำปางพระ อำเภอบางบัว จังหวัดนครราชสีมา
- ๔ นายแพทย์บรรพตนาถสถกณีนานาธิปราชย์อำเภอบางบัว
- ๕ นายสมาน วีระกิจิตร
หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๖ อำเภอนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา
- ๖ นายพรหม มีปัญญโชติ
กษัตริย์กษัตริย์หน่วยศิลปากรที่ ๖ พิษณุ
- ๗ นายพรหม เกียรติคุณ
กษัตริย์กษัตริย์หน่วยศิลปากรที่ ๖ พิษณุ
- ๘ พระครูบุญสารโฆสิต
เจ้าอาวาสวัดปรางษาศาการณ แดงรองเจ้าคณะอำเภอนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา
- ๙ นายพันธ์ สุทธิวิวัฒน์
นายอำเภอยางนคร
- ๑๐ นายประยูร ไชยสิทธิ์สารณ
หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น

- ๑๑ นายวีร คุญธนาศ
ภคินารักษ์หลวงคือปากรที่ ๑ ขอนแก่น
- ๑๒ นายเข้ม อุตทณ
มรคหการกวดบ้านสีกา ตำบลสีกา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา
- ๑๓ นายฮ็อก อุตทณ
ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑ บ้านสีกา ตำบลสีกา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา
- ๑๔ ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
จังหวัดนครราชสีมา
- ๑๕ พลทวิ วัชรนิกร
อาจารย์ประจำวิทยาลัยเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รายละเอียดการเดินทาง

วันเสาร์ ที่ ๒๔ ธันวาคม

ออกเดินทางจากวังท่าพระ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ไปทางเส้นทางมิตรบุรี ฉะเชิงเทรา พนมสารคาม ศรีมहाโพธิ์ สมุทรบุรี น้กองช้อ แวะตำรวจโบราณสถานที่บ้านปรางค์ ศึกษาโบราณวัตถุสถาน จิตรกรรมฝาผนังที่วัดหลักพระธาตุ (วัดกะรุ) เสร็จแล้วเดินทางต่อไปยังอำเภอกระบุรี ถึงหัวอำเภอเป็นเวลาไพ่นกขลิ ให้ยักต่อรถพักที่วัดสมุทพรกร (นระ)

วันอาทิตย์ ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๑

นัดการอาหารานเจ้าอาวาสวัดสมุทพรกร (นระ) แล้ว เดินทางไปยังถ้ำวันกง ซึ่งอยู่ในภูเขา เขา ในเขตบ้านฉะเชิงเทรา อำเภอกระบุรี จากถ้ำวันกง เดินทางผ่านบ้านฉะพิน ผ่านอำเภอไชยธไปถึงหัวจังหวัดนครราชสีมา

หลังจากปรึกษาเส้นทางในการสำรวจกับหัวหน้าหน่วยคือป้ากบที่ ๖ แล้ว จึงเดินทางต่อไปยังอำเภอปะทาย สำรวจและศึกษาโบราณคดีบริเวณสถานที่บ้านนางรำ จากนั้นเดินทางเข้าอำเภอพิมาย พักที่หน่วยคือป้ากบที่ ๖

วันจันทร์ ที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๑

ออกเดินทางจากหน่วยคือป้ากบที่ ๖ ไปสำรวจชุมชนโบราณในเขตอำเภอหัวเมธ

การคมนาคมลำบาก ระยะทางลึกจากสี่ประมณไวฑมณเขตที่ทางอากาศ เช่น สถานีรถไฟในหัวประมณระยะทาง ๔-๕ กิโลเมตร ทั่วไปจึง ๆ เจ้าการคือป้ากบว่า ระยะทาง ๑๐ กว่ากิโลเมตร ต้องใช้เวลาในการเดินทางนาน

เจ้าสำรวจที่บ้านเมืองพริบพลาและหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่สำรวจได้ไม่กี่แห่งก็เลิก เพราะจะต้องกลับออกไปให้ถึงหัวอำเภอหัวเมธลงรถขึ้นที่หัวเมธจะเกิดอันตรายหากทำกลางทาง

พักค้างคืนที่วัดหัวแถวของ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัททิ์ จิตกุล ทรงนำ
อาจารย์และนักศึกษา หมอการและระดมผู้จากพระนครศรีอยุธยาเข้ามาเจ้าอาวาส ซึ่งท่านเจ้า
อาวาสได้เล่าเรื่องราวอันเกี่ยวกับโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ที่ท่านเคยเห็นมา ทั้งยังได้เล่าตำนาน
นิทานพื้นเมืองของชาวเมืองวชิรที่มีประวัติในการศึกษาสันนิษฐานวิชาอีกมากมาย

วันศุกร์ที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๑๑

แรกทีเดียว ทั้งใจเราเจ้าอาวาสเมืองโบราณในเขตอำเภออำเภอนครชัยศรี จังหวัด
บุรีรัมย์ ซึ่งเป็นเขตแดนติดต่อกับอำเภอหัวแถว จังหวัดนครราชสีมา กรณีสอบถาม
เส้นทางของรถโดยสารจากบ้านดงไปมาแล้ว เกิดความงุนงงสงสัยหลายประการ ไม่เหมาะ
ที่จะเจ้าอาวาส จึงจำเป็นต้องออกจากทางราชการไปอย่างฉะฉาน

พาอำเภอหัวแถวมาเมืองโบราณวัดภูเขาหินใหม่

เมื่อแล้วเดินทางย้อนกลับไปที่วัดภูเขาหินใหม่ ตำบลหินลาด อำเภอหัว
แถวจังหวัดนครราชสีมา พบพระพุทธรูปทรงเครื่องงาม น่าสนใจมาก

สอบถามเส้นทางที่บ้านวัดหิน หมายจะเจ้าอาวาสของบ้านดงไว้ อำเภอชุมพล
บุรีรัมย์ได้ความว่าเส้นทางคนลำบากและไกลมาก คณะสำรวจเกรงว่าสภาพของรถในขณะ
นั้นจะทนทานต่อหนทางกันควรจะมีได้ จึงจำเป็นต้องจากทางราชการอีก

เดินทางผ่านหัวอำเภอเมืองไปสำรวจและทำแผนที่บริเวณพื้นที่บ้านโคก เขต
อำเภอโนนสูง

แล้วเดินทางกลับเขมรคือปากที่ ๖ อำเภอพิมาย

กองทัพนครราชสีมาและกองกำลังใหม่

วันพุธที่ ๓ มกราคม ๒๕๑๒

เดินทางไปที่ภูเขาสถาปัตยกรรมและวัดหัวแถว นครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์
ขอนแก่น จากนั้นได้เดินทางเข้าไปยังจังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทางที่
นักศึกษาค้นหาไปจากทางโบราณคดีที่อำเภอพิมาย ในขณะนั้นคือถนนพหลโยธิน

พักที่หนองบัวลำภูที่ ๗ จังหวัดขอนแก่น

วันพฤหัสบดี ที่ ๒ มกราคม ๒๔๖๒

ออกเดินทางจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดธนบุรี

ถึงอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

สำรวจโบราณวัตถุสถานที่บ้านอีคา ตำบลอีคา อำเภอบ้านโพธิ์ มีสิ่งที่น่าสนใจ
มากมายเกือบจะเกิดเพชราลัย แม้กระทั่งใบไม้ก็กลัวดี

เสร็จแล้วเดินทางเข้าตัวจังหวัดฉะเชิงเทรา นานทวิ รัชนิกร อาจารย์ประจำวิชา
สังคมศึกษาและคณะวันออกเดินทาง เพื่อไปช่วยเหลือนักศึกษาให้พ้นจากพิษภัยนักศึกษาวิชา

วันศุกร์ ที่ ๓ มกราคม ๒๔๖๒

สำรวจและศึกษาโบราณวัตถุในเขตอำเภอมะเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา
ตอนบ่าย

ผู้อำนวยการวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วันออกเดินทาง เพื่อไปดูและสำรวจทาง

โบราณคดี ขมิบปรายเรื่องของคดีในภาคอีสานให้นักศึกษาที่สนใจฟัง
นายทวีศักดิ์ วังอโศก

អង្គរវត្ត ភ្នំពេញ កម្ពុជា
 ផ្ទះបង្គោល ភ្នំពេញ កម្ពុជា
 ផ្ទះបង្គោល ភ្នំពេញ កម្ពុជា
 ផ្ទះបង្គោល ភ្នំពេញ កម្ពុជា

ภาพสลักหินที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร
 ด้านหน้า
 ด้านหลัง
 ด้านหน้า
 ด้านหลัง

นายกมลเดช ปะริพัณณ์ทอง
อาจารย์ประจำคณะโบราณคดี เป็นผู้นำขุดกีบราย
นายสุจิตต์ พันธ์เทศ
นายจรรักษ์ชัย บุญปาน
นักศึกษาคณะโบราณคดีร่วมขุดกีบราย

วันเสาร์ ที่ ๙ มกราคม ๒๕๓๒

ออกเดินทางจากวิทยาเขตเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศึกษาและสำรวจ
บริเวณเมืองโบราณศรีเมืองโคกธาราปุระ ที่อำเภอสูงเนิน
หลังจากนั้นจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ

ผลสำรวจ

ผู้ขุดกีบรายคืออำเภอเมืองบุรีรัมย์ นครราชสีมา

บ้านปรายคืออยู่ที่หัวอำเภอนครราชสีมาประมาณ ๕ กิโลเมตร มุ่งสู่ทางตะวันตก
ออกของถนนสายบ้านบัวบุรี - นครราชสีมา ห่างจากถนนประมาณ ๓ กิโลเมตร

พระปรางค์องค์นี้มีลักษณะเป็นองค์เดียวในโลก ๆ ที่อยู่บนฐานสูง มีร่องรอย
ว่าก่อสร้างด้วยไม้หรือไม้เขียนด้วย

มีลักษณะเป็นรูปเคียนมาอยู่ตรงกลางของพระปรางค์ของแบบเพียงค้ำกันเดียว

โบราณคดีขุดค้นพบ ที่วัดพนัญชรธาล
คำขุดค้นพบ ด้านนอกของวัด นครราชสีมา

นับว่าโบราณคดีขุดค้นพบในวัดนี้ จะมีอายุอยู่เพียงระยะแรกของสมัยรัตน
โกสินทร์ แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็หาได้กลายความสำคัญหรือไม่ คำว่ามีความหมายและความสมบูรณ์
ทางลักษณะอยู่เป็นส่วนใหญ่ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม ความเห็นอยู่
เทคนิคการขุดค้น ตลอดจนขั้นตอนการขุดค้นพบและบันทึกปรากฏ

ท่านเจ้าอาวาสวัดพนัญชรธาล ได้พิจารณาและเห็นถึงศิลปกรรมภายในวัด ท่าน
จึงมิได้รื้อถอนพระอุโบสถเพื่อมีสภาพจิตรกรรมฝาผนัง ทั้ง ๆ ที่พระอุโบสถหลังใหม่ที่กำลัง
ก่อสร้างนั้นใช้ช่างฝีมือการได้ผลดี แต่นำมาพิจารณาจิตรกรรมฝาผนังที่ภายในโบสถ์และโถงโบสถ์
ก็ยังคงมีสภาพอันงดงามพระบรมวงศานุวงศ์ ความเห็น ความรู้พระอุโบสถและสิ่งที่มีคุณค่าทาง

นอกจากนี้ จิตรกรรมบนผนังไม่มีการลบเลือนของศาสนาซึ่งมีอยู่ข้างโบสถ์ ก็
เป็นภาพที่น่าสนใจไม่น้อย แม้ภาพที่เขียนขึ้นจะเป็นภาพแสดงการสมโภช มิใช่จะเป็นสิ่ง
ที่หมายมั่น เพราะประติมากรรมที่โบราณสถานจักรพรรดิ ๒ ประการอันคือ อังคารทองไว้
อย่างโจ่งแจ้งพระบรมวงศานุวงศ์ไปด้วยศิลป จนนับว่าน่าจะเป็นการศึกษาที่ของสภาพเขียนที่จิตรกรรมบน
ผนังนี้ไว้เพื่อศึกษาแนวทิศและทิศทางความเชื่อของของพระโบราณ ส่วนที่ภาพของพระบรม
ศานุภาพเมื่อครั้งนั้น ๆ

อาจรณโกโธไตรภพธรรมะน้ำกลั่นที่วัดใหญ่สุวรรณาราม ที่จังหวัดเพชรบุรี
นั้นแล้ว และขุดผ่านหลุมของพระบรมวงศานุวงศ์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระบรมวงศานุวงศ์
มิได้ระมัดระวัง

ภาพพระบรมวงศานุวงศ์ไตรภพธรรมะน้ำกลั่น เป็นภาพเล่าเรื่องพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งปรากฏใน
กับเจ้าพระยาโกโธไตรภพธรรมะน้ำกลั่นเป็นภาพเขียนสีปูนเล่าเรื่องพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระบรมวงศานุวงศ์

อีกสองหลังด้านขวาเป็นภาพเขียนสีใน

ถ้ำคนกะป่องจำนวนหนึ่งข้างผนังที่

ประกอบด้วยภาพคนกำลังยิงธนู

วิถีชีวิตในทิวเขาในสวนกุหลาบ ที่นักศึกษาศาสตร์สังคมศึกษาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้ร่วมกันสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้ นักศึกษาได้พบว่าวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงกัน

อย่างไรก็ตาม การสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนในบริเวณใกล้เคียงกัน

ถ้ำวันทอง ที่เขาวันทอง

จำนวนเจ็ดสิบสอง ถ้ำเลขหกรูปนี้ นวนาฬิกานี้

อันถ้ำวันแคว้นนี้ ตามความเป็นจริงก็ไม่จริงเป็นถ้ำนัก ลักษณะเป็นเพิงหินยื่น
เกิด ๆ ผนังชันในสุด มีภาพสลักรูปพระอิศวรทรงกิริยาพิชิตอสูรนามว่าพรต (อุมา) ประทับ
บนหลังโคอุสุภราช มีเทพบริวารอีกหลายพักใบที่ซึ่งจำพรรษาถ้ำนั้นถ้ำพระนางของ ๒ คน ฤๅ
อื่นประมาณมี ๓ คน ประกอบ

เป็นถ้ำหน้าโคอุสุภราช สลักเป็นรูปฤๅษีหิ้ง ๑ คน และเทพา ๑ องค์

ได้มีการสลักเป็นรูปร่างและมีความแปลกออกไป หน้าโคสลักขึ้นออกจากข้างหน้า
จากหน้า

เทพบริวารที่อื่นประมาณมีอยู่ ๒ คน นัยดูพาไปนับ ๒ คน ขวดยจะเป็น
ความถูกต้องของรูปร่างไม่ถึงการไม่มากกว่าที่เห็นเป็นมนุษย์ใจกรรมไม่ว่าชนิด

ถ้าหากจะปลดปล่อยภาพสลักไว้ ณ ที่นั้น ก็เพราะที่คนตัวนี้ยังพาไปโชนมีได้
วังนที่ระบือทำหลายไปในวันวันใดวันหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพราะว่าถ้ำวันแคว้นนี้อยู่ห่างไกลชุมชน
เห็นทางคนมากไม่สะดวก อันนี้บริเวณเพิงหรือถ้ำกับคนไม่เหมาะที่จะพักเป็นสถานที่
ท่องเที่ยวเล่น

พบทางบกไว้หนึ่ง เห็นอยู่แต่กำแพงต้องใช้เครื่องมือขุดก็เห็นดินชั้นหินที่สักรูป
 พันธอักษรที่นั่น แล้วนำเจ้าแก้วกับวิชาไว้เสียดังศิลาจารึกของนางแห่งชาติ หรือฉิมนี้ ที่
 ตำนานวัดให้พระเจ้าพรหมราชผู้ ๓ เจ้าเรา นางที่พระท่านอาชาจะรักษาคุณภาพของสักรูปไว้ให้
 แม้ปัญหาก็อยู่ตรงที่ว่าเป็นแห่งที่ห่างไกลชุมชน จัดกับคติโบราณที่ว่า
 วัดจะค้ำมิให้อภัยเพราะบ้านชั่วว่ ชั่วก็จะสวดยก็เพราะวัดค้ำมิได้อ

โบราณสถานที่บ้านนางรำ
 อำเภอประจักษ์ นครราชสีมา

นอกจากนั้นมีการขุดทางบ้านนางรำเมื่อทางไปอำเภอประจักษ์ แต่ก่อนจะถึงตัว
 อำเภอมีทางแยกเจ้าปาวจากบ้านนางรำประมาณ ๕ กิโลเมตร

ที่บ้านนาหว้า มีทั้งระอองชุมสายโบราณคลองสายโบราณวัดสุทธกนกที่ผ่านใจฉัน

๑. อุบัติเหตุ

กุ่มหรือกระปรังค้องที่ขึ้นอยู่ทั่ววัดสุทธกนก เป็นปรังค้องที่สามและ ฉันหนีไปทาง
ทิศตะวันตก มีกำแพงแก้วล้อมตัวศิลาและทำเป็นเนินดินรอบ

มีทางเข้าทางคันทันหน้า มีรูประฆังอยู่ข้าง

ข้างประตูทางเข้าไปทางทิศใต้ ๑ ส่วนตัวศิลาและ

ปรังค้องที่ประสาธณอยู่ตรงกลางมีรูปรังค้อง สี่เหลี่ยมลักษณะที่เหมือนตัวสามและ

อีกไปทางซ้ายได้ มีคูน้ำอันรอบรอบทางโบราณสถาน หันหน้าไปทางทิศ
ตะวันตก ตรงหน้าจะเป็นพระวิหารใหญ่ ก่อสร้างด้วยศิลาและ

๒. สภาพโบราณ

ที่บ้านนาหว้า มีถนนโบราณสายหนึ่ง ตอนกลางจากชาวบ้านได้ความว่าทางกัน
ตะวันตกมีแนวถนนรอบบ้านนาหว้าไป ทางตะวันตกก็มีแนวถนนไปสู่ประสาธณรอบบ้าน
นี้เหมือนกัน

แนวถนนนี้ ผ่านข้างวัดสุทธกนก และบ้านร้างอยู่ข้างวัด แต่มีได้เป็นแนว
ทางเข้าวัดสุทธกนกด้านตะวันออก

นอกจากนี้ทางบ้านร้างอยู่ด้านนี้มีแนวถนนหรือถนนไปทางทิศเหนือสุดที่บ้านกระก้อ

๓. อุบัติเหตุ

ทางด้านตะวันตกของบ้านนาหว้า ตรงสุทธกนกโบราณทางด้านตะวันตก มีซาก
ปรังค้องที่กระก้อหนึ่ง แต่ปรังค้องหักพังหมดแล้ว กระก้องหักพังและสิ่งใดมีไว้

มีลักษณะอยู่ข้าง ๆ

ชาวบ้าน กล่าวว่ามีรูประฆังหรือรูปใด

1997 年 12 月 1 日
 1997 年 12 月 1 日
 1997 年 12 月 1 日

พื้นที่บ้านเมืองพลเมืองประมาณ ๕ กิโลเมตรจึงควรยกฐานะขึ้นเป็น
ป्राสาทหรือราชธานี บ้างก็ว่าให้ตั้งเมืองหลวงขึ้น ณ บ้านคำเค็ดราชธานี

พระพรหมมุนี   พระภิกษุสงฆ์
คณาจารย์   อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ทั้งนี้ผู้กักตัวสามารถ มีพระพุทธรูปขนาดเล็ก มีลักษณะเหมือนแบบทหารเวทีย่าน
ซิดนีย์ สอบถามให้ความเห็นว่าตนย้ายมาจากเมืองเคิร์ซ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอป่าพะยอม จังหวัด
บุรีรัมย์ อีกทั้งตนต้องเดินทางไปทำงานด้วย

ສິດສິນຄ້າ ໆ ຂະແໜງກຸ່ມຂຽນຂໍ້ມູນ

1740 1741

24 of 174

1990-1991 100 1991-1992 100

ภาพหน้า ๓ ขึ้น ขึ้นบนสุดได้กับเกษมธวัชเป็นภาพหน้าปกหน้าของคำพิพากษาใน
ข้อ ๖ พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๖๒

โดยพระพรหมคำดีกล่าวพระพรหมมณีขึ้นเสนา

บ้านสีดา

ตำบลงิ้วตา อำเภอเมืองสุพรรณบุรี

นอกจากถนนมีถนนอีกทางหนึ่ง
ระยะทางประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ จะถึงบ้านสีดา
บ้านสีดาเป็นเมืองที่น่าสนใจศึกษากัน

ตรงข้ามทางแยกเจ้าแม่เมืองสุพรรณบุรี

๑๑. ภูเขาศา

เป็นซากพระปรางค์ที่อยู่ชั่วนานจนเกือบหมดสภาพเดิม ตัวองค์ยังคงเห็นกับ
 หลักันทิศตะวันตกมีสภาพเป็นรูปทรงแบบอยู่ในตำราเหลืออยู่ยุคหนึ่งแล้ว แต่ชำรุดแล้ว
 โบราณสถานแห่งนี้ก็คล้ายกับตามพงศาวดารที่กล่าวถึง ที่เขาตมน้ำเป็นอัญ
 ฐานพระพุทธรูปเหมือนปราสาทบ้านเมืองเก่า จังหวัดบุรีรัมย์ แลพระปรางค์แรก
 ที่ลพบุรี

๑๒. สันติชน

ในทุ่งนาของตำบลบ้านเว้า มีร่องรอยที่เห็นอยู่ตามนา มีทั้งที่เป็นคันดินกันน้ำและ
 ที่เป็นคันขุดระบายน้ำ ที่สันเขาดินได้ขุดมีร่องรอยคันดินกันน้ำไปในระยะห่างประมาณ
 ๓๐๐ เมตร สว่างกว่า ๑ กิโลเมตร มีทั้งคันนาและคันดินคัน

นอกจากนั้นยังต้องระดมของกันกินทั่วทุกชนบทก็เป็นภาระ
ผ่านไปหลายหมู่บ้าน นำสอยสินค้าโดยเดินสำรวจหาของเดินทางทุกลำเลียงอาหารเมื่อต้อง
อื่น ๆ อยู่อีก

ตำนานเรื่องเมืองสีดา

หรือตำนานเรื่องท้าวคำพร้า

ตำนานเรื่องเมืองสีดา หรือ ตำนานเรื่องท้าวคำพร้านี้ นามสุริยวงศ์ วงษ์เทศ เป็น
ผู้เรียบเรียงจากนิทานจากนานาชน อุดมคุณ นวกรทาสท้าวบ้านสีดา มีข้อความดังต่อไปนี้

นานมาแล้ว ท้าวคำพร้าไปค้าของไพร่แก้ว (ตะขบไพร่แก้ว) ตะขบรูปสาก ให้นม
ชนไก่ตืดมีธนา ธนาที่ซื้อไพร่แก้วนั้นคือที่บ่อไพร่แก้ว เมื่อได้ชนไพร่แก้ว ท้าวคำพร้าก็นำเข้า
บ้านเมืองของตนประกาศว่าชนไพร่แก้วนี้เลิกสิ้นพวกกลับไปบ้านเมือง

ท้าวคำพร้านี้เป็นคนกำพร้าพ่อแม่ไม่มี เมื่อเลิกพวกของตนไพร่แก้วชนไปถึง
เจ้าผู้ครองเมือง เจ้าผู้ครองเมืองจึงเรียกท้าวคำพร้าขึ้นมานั่งบนทนายให้ลงไปในเมือง
บวกลบเพื่อศึกษาหาความรู้ซึ่งเป็นลูกสาวพระธาดาพาขึ้นมาเป็นเมษณี ไชยเจ้าผู้ครองเมือง
จึงดูว่าอะไรวันเรื่องขุนแม่ให้

ท้าวคำพร้าเดินทางไปเมืองบวกลบไชยจึงไปหาบ่อไพร่แก้ว เจ้าผู้ครองเมืองให้
นำสาธยายที่ลูกคิดตัวไปถวาย เพื่อเป็นสัญญาในการขึ้นลง เมื่อลงไปเมืองบวกลบแล้ว
ท้าวคำพร้าทบนางสีดาทำอันนึ่งทอนูก จึงเข้าไปหาเจ้าตัว ไชยสวริของบ้านนางสีดาจึงไม่
ทักสุกไปทักน้ำให้ ท้าวคำพร้าก็ยกเอาขันน้ำซึ่งมีน้ำขุ่นออกมากิน

ในที่สุด พญานาคก็ยกนางสีดาให้ท้าวคำพร้า มีการทำพิธีแต่งงานด้วย ๓ วัน
๓ คืน ขณะนั้นสาธยายก็ขึ้นทอนให้ขึ้นจากบวกลบ ท้าวคำพร้าก็ยกนางสีดาขึ้นมา แขนก็จะ
เอามาไปถวายเจ้าเมือง ท้าวคำพร้าก็ยกนางสีดาเป็นเมียเลี้ยง

ก่อนนางสีดาซึ่งเป็นพญานาคได้ขึ้นมาด้วย บังอรุณมีสระพญานาค

ต่อมาเมื่ออีก ท้าวคำพร้าก็เดินทางไปเมืองบวกลบอีก ให้นางสีดาอยู่ที่บ้าน
เมืองบวกลบอยู่ทางกระวันตกรของบ้านเมืองที่ท้าวคำพร้าอยู่

อันเมืองประเทศก็จะว่าเมืองมโหฬารก็ไม่ใช่   ว่าเป็นเมืองมโหฬารก็ไม่ใช่
การไปครั้งนี้ ท้าวกำพร้าไปด้วยเครื่องสนม   ด้วยรถราบุรุษ

เหตุที่ท้าวกำพร้ามีฤทธิ์มีอำนาจ เพราะได้นางสีดา

ที่เมืองประเทศ   ราชสีห์เมืองประเทศได้มีอันเป็นไปพื้นเจตวันหายเหิรวัน
เมื่อท้าวกำพร้าเดินทางไปนั้น ได้พบพระฤๅษีคนหนึ่ง พระฤๅษีได้ให้ทองคำแท่งหนึ่ง
ท้าวกำพร้าจึงฉวยทองคำไปเป็นของคาราวะรักษาอุกรของภริยาตัวเมืองประเทศก็นำเงินมาทอด
ให้ เจ้าเมืองประเทศจึงส่งอุกรมาให้เมือง

ท้าวกำพร้าพาเมียออกมาเดินทางจากเมืองประเทศเพื่อจะกลับมากาฬนาครี ผ่าน
มาทางบ้านแห่งหนึ่ง มีหญิงแก่เป็นเจ้าของบ้าน และมีลูกชาย ๒ คนเป็นพราหมณ์ หญิง
แก่คนนั้นเมื่อเห็นท้าวกำพร้ามาเมืองก็มีความเคารพเลื่อมใส   เห็นว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการ
หญิงแก่จึงเอาผ้าซึ่งลูกชายสองคนห่มไว้กับอย่างเมืองมโหฬารนั้น   ต่อเป็นเครื่องหรือเป็น
ของสำรับเป็นทั้งของสองของ ๒ พระพ่อ   ด้วยเกรงว่าเมื่อลูกชายสองคนมาพบเจ้าจะจับ
๒ พระพ่อเป็นเมือง

อีกสักครู่หนึ่ง   อีก ๒ พี่น้องก็กลับบ้าน เมื่อถึงบ้านก็ให้พี่น้องชาย   จึงถาม
แม่   แม่ตอบว่าไม่มีบุตร   อีก ๒ พี่น้องไม่เชื่อจึงขึ้นหา   ให้เรียกของพี่น้องสองพระพ่อ
แม่ก็ให้ของสองพระพ่อให้ลูกทั้งสองคนเป็นเมือง   แล้วให้จัดพิธีทำนบเมือง
อาศรมนาครี   แม่ก็ให้แม่เจ้าหญิงก็ทำอุบายขึ้นสุราให้แก่อีก ๒ พี่น้องจนเมา
เมื่ออีก ๒ พี่น้องเมาหลับไปแล้ว   แม่ก็ให้พี่ชายให้ท้าวกำพร้าพาเมียกลับบ้าน

ท้าวกำพร้าก็พาเมียกลับบ้านอยู่กินร่วมกับนางสีดาด้วยความร่มเย็น   ต่อมาท้าว
กำพร้าได้ครองเมืองแทนเจ้าเมืองคนเก่า   ท้าวกำพร้าจึงตั้งชื่อเมืองนี้ว่า   เมืองสีดา   แล้ว
ท้าวกำพร้าก็ตั้งสร้างสุหรือน   นามของที่เป็นศิริมงคลนามไว้ในทุก

ความนี้   พึงจะกล่าวถึงนางสีดา

นางสีดาเป็นนางสีดาได้ทั้งบุญทั้งวาจะมีการสร้างปราสาทแห่งหนึ่ง   ๑๖๖

นางธวาทินจะธวัชไปอาศัยที่เมืองพิมาย ส่วนนางสีดาจะธวัชที่เมืองมิลิน หากใครสร้างเสร็จ
ก่อนให้ยกครอง

ปรากฏว่านางธวาทินยกครองขึ้นก่อน นางสีดาจึงสร้างคู่หรือปราสาทไม่เสร็จ

เพ็ญเสนา นลธ เนียรโคธระปุระ

อำเภอสว่างเนิน นครราชสีมา

สุเมธเสนา

จากการสำรวจบริเวณเมืองโคธระปุระ ที่เชื่อกันว่าเป็นเมืองกินของพร
ราชอินทรี ไม่ปรากฏว่ามีแนวคูน้ำ คันดินหรือร่องรอยที่ระบุว่าเป็นอาณาเขต
ส่วนดินจากโบราณสถานนั้นมิได้อยู่ทั่วไป

ในชนากก็ไม่ห่างไกลกันมากนัก ยังมีเมืองเสมาซึ่งเป็นเมืองขนาดใหญ่อยู่
ด้วย มีซากโบราณวัตถุสถานใหญ่ ๆ หลายแห่ง
เนินดินซากสถูปที่วัดกุ่มแก้ว มีขนาดประมาณ ๔-๕ เมตร

มีเศษพระพุทธรูปการเวรสีอยู่หลายชิ้น

มีพระศิวะกรรมพาลงสีไปสวทิว

เมื่อมองดูมีกันทั้งอันธพาล ขันคืบสูงประมาณ ๒๐ เมตร สูงกว่ากำแพงประมาณ ๓๐ เมตร จากการตรวจทางภาพถ่ายทางอากาศ พบว่าเนื้อของกำแพงเมืองที่สร้างขึ้นซ้อนกัน อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างเมืองซ้อนกันไม่น้อยกว่าสองครั้ง เช่นเดียวกับเมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ลักษณะการสร้างทับซ้อนกัน

พระพุทธรูปขนาดใหญ่ สลักหาวรวดี

วัดธรรมนิมิตนารายณ์ อำเภอเนินสูง นครราชสีมา

กรมศิลปากร ๒๕๑๖

วัดธรรมนิมิตนารายณ์ อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ นอกเมืองเก่า

ที่วัดนี้มีซากพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ทำพิธีฝังถวายสิ่งทรง อยู่ใกล้กับพระองค์

พระยาน แก้วราษฎร์แห่ง พินธุปราชญ์เป็นองค์พระครูรูป ที่วัดมณฑลสุภาวดี
ชาวบ้านได้จัดพิธีรับไว้เอง ๗

สมเด็จพระพุทธชินราชูปจากพระศิขรินีปลาญพระบาท ประทาน ๑๔ เมศ
จากทางสถูปภานให้ทวนว่า มีพระพุทธรูปยืนสมัยทวารวดีที่มีขนาดใหญ่อัน
๒ องค์ องค์หนึ่งนั้นคือองค์ที่วัดทวารวดีวรวิหารนั้น อีกองค์หนึ่งอยู่ในเขตบ้านดอนมดแดง
จังหวัดศรีสะเกษ อย่างไรก็ดีตามบันทึกของตำนานวัดเขี้ยวเพ็ญจะตำนานที่เล่าสืบต่อกัน
มาเท่านั้น ไม่มีการยืนยันถึงอย่างใด

[illegible]

၂၀၁၁ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ၁ ရက်နေ့
 ရန်ကုန်မြို့၊ ဘုရားမင်းလမ်း

100

